

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління»

До захисту

Завідувачка кафедри права, національної безпеки
та європейської інтеграції, д.ю.н., проф.

_____ Величко Л.Ю.

ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр»

281 Публічне управління та адміністрування

28 Публічне управління та адміністрування

Виконавець

студент 2 курсу, групи ППГЗ-1-23

С.О. Тимофієв

Науковий керівник

к.і.н., доцент

А.В. Меляков

Харків – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ	7
1.1. Сутність та значення військово-патріотичного виховання.....	7
1.2. Історичні аспекти розвитку військово-патріотичного виховання в Україні.....	14
РОЗДІЛ 2. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У СФЕРІ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ.....	25
2.1. Аналіз проблем та викликів у системі військово-патріотичного виховання.....	25
2.2. Актуальність проблеми національної ідентичності.....	33
2.3. Роль органів місцевого самоврядування у реалізації військово-патріотичного виховання.....	41
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ.....	46
3.1. Порівняльний аналіз підходів до військово-патріотичного виховання в різних країнах.....	46
3.2. Впровадження інноваційних підходів до військово-патріотичного виховання.....	53
ВИСНОВКИ.....	59
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	64

ВСТУП

Актуальність роботи. Збройна агресія Російської Федерації проти України стала потужним каталізатором процесів національної консолідації та зміцнення обороноздатності держави. З моменту початку воєнних дій у 2014 році, Україна була змушена переглянути свої стратегії національної безпеки та оборони, зокрема в аспекті підготовки молоді до служби в армії і її участі в заходах з національної оборони. Військово-патріотичне виховання стало одним із пріоритетних напрямів державної політики, зокрема для формування у молодого покоління почуття національної гідності, готовності захищати країну та підтримувати її територіальну цілісність.

Сучасні виклики, зокрема інформаційна війна, пропагандистські маніпуляції, кіберзагрози, які активно застосовуються для дестабілізації українського суспільства, вимагають швидкої адаптації та оновлення підходів до військово-патріотичного виховання. Важливо формувати у молоді критичне мислення, здатність до розпізнавання та протидії ворожій пропаганді, а також розвивати стійкість до інформаційних атак.

На сьогодні існує необхідність у перегляді та модернізації існуючих освітніх програм і стратегій, які б відповідали актуальним вимогам часу. Одним із ключових аспектів у цьому процесі є зміцнення патріотичного виховання, формування у молоді національної свідомості, готовності до виконання громадянських обов'язків у мирний та воєнний час.

Враховуючи ситуацію, що склалася в Україні, особливо в умовах воєнного стану, актуальність дослідження також полягає в пошуку нових підходів до реалізації військово-патріотичного виховання, що відповідають вимогам сучасних загроз, і в розробці нових інноваційних методів і програм для покращення підготовки молоді до служби в Збройних силах України, а також до активної участі в захисті національних інтересів країни.

Крім того, враховуючи значення національної ідентичності для збереження державності, військово-патріотичне виховання є важливим

інструментом у формуванні активних громадян, готових до служби на благо держави. Тому стратегічна необхідність у вдосконаленні підходів до цієї сфери стає очевидною і надзвичайно важливою в контексті національної безпеки, соціального злагоди та розвитку держави.

Таким чином, дослідження військово-патріотичного виховання є не лише теоретичним завданням, але й важливим практичним кроком для забезпечення ефективної підготовки майбутніх поколінь до ролі захисників своєї Батьківщини. Аналізуючи сучасні дослідження, можна констатувати, що ряд вітчизняних науковців, таких як В. Бідний, І. Фурман, В. Резнік, С. Фальк, В. Овчаренко, А. Чайковський, Б. Пантюхов, Ю. В. Пантюхов, С. Пальчик, А. Колісник та Є. Брижаний, приділяють значну увагу ролі військово-історичних знань. Вони наголошують на необхідності використання військової історії як ефективного інструменту військово-патріотичного виховання, а також розглядають питання викладання військово-історичних дисциплін у вищих військових навчальних закладах.

Дослідження О. Кіндратець та Т. Сергієнко, В. Бородіна та І. Третьяка, а також О. Зеленої та О. Мірчук свідчать про важливість національної ідентичності для збереження державності України в умовах російської агресії. Вони аналізують роль освіти, державної політики та громадянського суспільства у формуванні національної свідомості, визначають ефективні практики виховання патріотизму серед молоді. Водночас, залишається відкритим питання про те, як воєнний стан вплинув на законодавчу базу, що регулює цей процес, та які зміни відбулися внаслідок цього.

О. Остапенко та В. Тимчик – в їхніх роботах розглядається військово-патріотичне виховання старшокласників як комплексний процес, що базується на системному підході до формування патріотичних почуттів і готовності захищати свою країну.

Ці дослідження підтверджують важливість поєднання військових, патріотичних та громадянських знань для ефективного виховання молоді, а також демонструють необхідність розвитку нових підходів і методик у сфері

виховання патріотизму, зокрема в умовах сучасної війни. Аналізуючи сучасні дослідження у галузі формування національної ідентичності, ми приходимо до висновку про необхідність глибшого вивчення військово-патріотичного виховання як одного з ключових чинників зміцнення державності.

Метою магістерської роботи є визначення ролі військово-патріотичного виховання в Україні, зокрема в умовах воєнного стану, а також підходів до його реалізації, що сприяють формуванню свідомих громадян, готових до захисту національних інтересів.

Для досягнення визначеної мети необхідно розв'язати наступні *завдання*:

- дослідити теоретичні засади військово-патріотичного виховання в Україні;
- проаналізувати історичні етапи розвитку військово-патріотичного виховання в Україні;
- вивчити проблеми та виклики у системі військово-патріотичного виховання;
- оцінити роль органів місцевого самоврядування у реалізації військово-патріотичного виховання;
- розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення підходів до військово-патріотичного виховання молоді в умовах воєнного стану.

Об'єктом дослідження є військово-патріотичне виховання в Україні.

Предметом дослідження є процес розвитку військово-патріотичного виховання в Україні, зокрема в умовах воєнного стану.

Методи дослідження. Для виконання магістерської роботи було використано комплекс взаємодоповнюючих методів дослідження:

- Аналіз наукової літератури, теоретико-методологічний аналіз, метод систематизації – ці методи застосовувались для вивчення нормативної бази, наукових праць та існуючих теорій у сфері військово-патріотичного виховання, а також для впорядкування знань та формування теоретичної основи дослідження.

– Метод структурно-функціонального аналізу, системний аналіз, метод узагальнення отриманої інформації, описовий метод – використовувались для дослідження сучасного стану військово-патріотичного виховання в Україні, оцінки впливу воєнного стану на процеси виховання та вивчення наявних проблем і викликів у реалізації патріотичного виховання.

– Кореляційний аналіз, метод аналізу та синтезу, метод моделювання – ці методи були використані для розробки практичних рекомендацій щодо вдосконалення державної політики у сфері військово-патріотичного виховання молоді, зокрема для розробки стратегії інтеграції нових підходів у систему освіти та виховання в умовах сучасних загроз.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження можуть бути використані для подальшої розробки та вдосконалення стратегій та програм реалізації державної політики у сфері військово-патріотичного виховання в Україні, а також для оцінки ефективності різних підходів до цієї теми. Практичні рекомендації можуть бути застосовані органами місцевого самоврядування, навчальними закладами, а також громадськими організаціями, що займаються вихованням патріотизму та підготовкою молоді до служби в Збройних силах України.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

1.1. Сутність та значення військово-патріотичного виховання

В сучасних умовах, коли Україна захищає свою незалежність і територіальну цілісність, питання військово-патріотичного виховання молоді набуває особливої актуальності. Процес виховання відіграє ключову роль у формуванні свідомої та відповідальної особистості, готової захищати інтереси своєї Батьківщини. Після початку збройної агресії з боку Російської Федерації проти України виникла нагальна потреба у визначенні нових підходів до формування національно орієнтованого світогляду.

Сьогодні Українська держава та її громадяни є активними учасниками процесів, які мають велике значення для визначення їхньої долі, долі сусідів та майбутнього світового порядку. В умовах сучасних викликів, загроз та одночасно великих перспектив розвитку, кардинальних змін у політиці, економіці, соціальній сфері, ключовим завданням суспільного поступу, поряд з захистом своєї суверенності та територіальної цілісності, пошуками шляхів для інтеграції в європейське співтовариство, є визначення нової стратегії виховання як багатокомпонентної та багатовекторної системи, яка формує майбутній розвиток Української держави [13].

Важливу роль у вихованні молодого покоління відіграє військово-патріотичне виховання. Воно спрямоване на формування у молоді високих морально-патріотичних і психологічних якостей, необхідних для військової служби, а також на виховання почуття особистої відповідальності за захист Батьківщини [13].

Виховання особистості спрямоване на всебічну підготовку індивіда до активної участі в суспільному житті. Це передбачає формування громадянина, який усвідомлює свої обов'язки перед державою та суспільством, а також бере відповідальність за майбутнє своєї країни. Важливим компонентом виховного

процесу є становлення патріотичних почуттів та національної свідомості, що передбачає засвоєння культурних, історичних та моральних цінностей свого народу [46].

Згідно з концепцією І. Бега, патріотизм – це комплекс почуттів і переконань, що включає в себе любов до Батьківщини, готовність відстоювати її інтереси, високу моральну свідомість та прагнення до суспільно корисних діянь [46].

Взаємозв'язок між патріотизмом, військово-патріотичним вихованням та громадянською свідомістю можна розглядати як системний процес. Патріотизм, як фундаментальне поняття, визначає мету цього процесу – формування відповідального громадянина. Військово-патріотичне виховання слугує засобом досягнення цієї мети, розвиваючи в індивіда почуття відповідальності, дисципліни та готовності до захисту Батьківщини. Результатом цього процесу є формування громадянської свідомості, яка проявляється в активній участі в суспільному житті та готовності відстоювати національні інтереси.

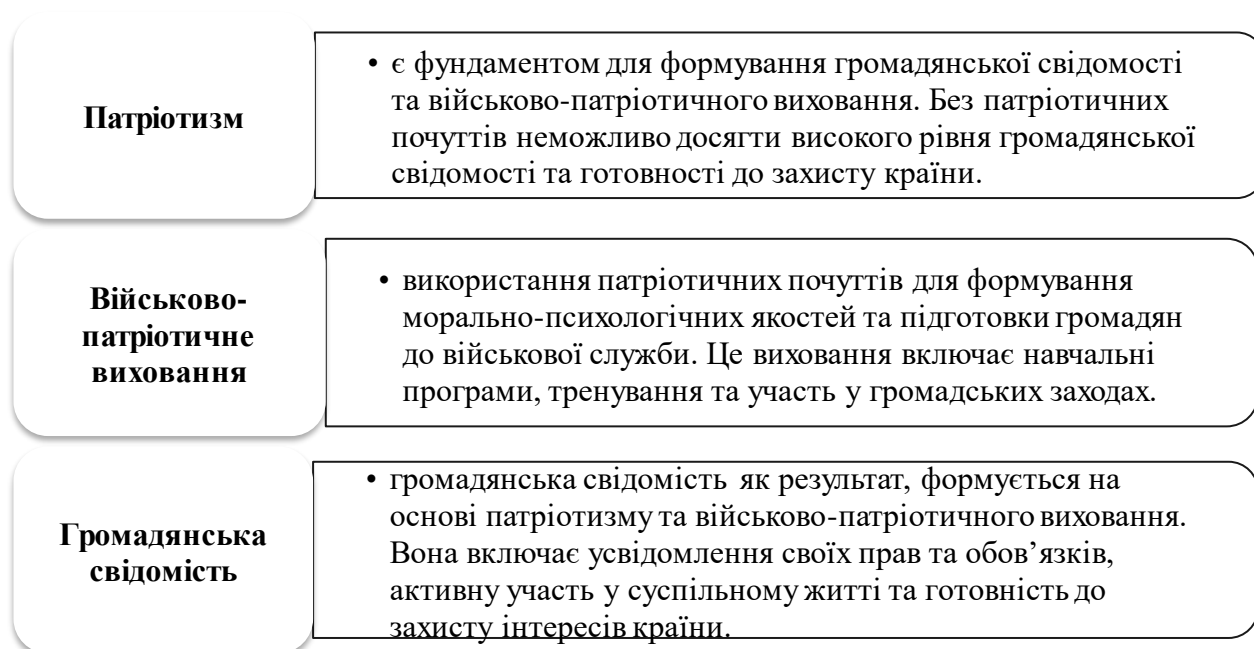

Рисунок 1.1 – Взаємозв'язок патріотизму, військово-патріотичного виховання та громадянської свідомості розроблено автором

Визначення сутності та змісту військово-патріотичного виховання є ключовим фактором для розвитку наукової бази та методичного забезпечення даної сфери. Від точності визначення залежить успішність формування у

громадян позитивного ставлення до військової служби, розвитку патріотичних цінностей та впровадження індивідуалізованих підходів у виховному процесі.

Головна мета військово-патріотичного виховання – сформувати у молоді стійку мотивацію до військової служби та підготувати їх до виконання складних завдань. Цей процес передбачає розвиток фізичних, психологічних та інтелектуальних якостей, а також формування патріотичних почуттів. Закон України «Про військовий обов’язок і війкову службу» деталізує, яким чином відбувається ця підготовка [40], проте форми, види, функції військово-патріотичного виховання (у тексті закону визначено поняття «патріотичне виховання») не розкриваються [50].

Військово-патріотичне виховання є складовою державної політики у сфері зміцнення української національної та громадянської ідентичності [42].

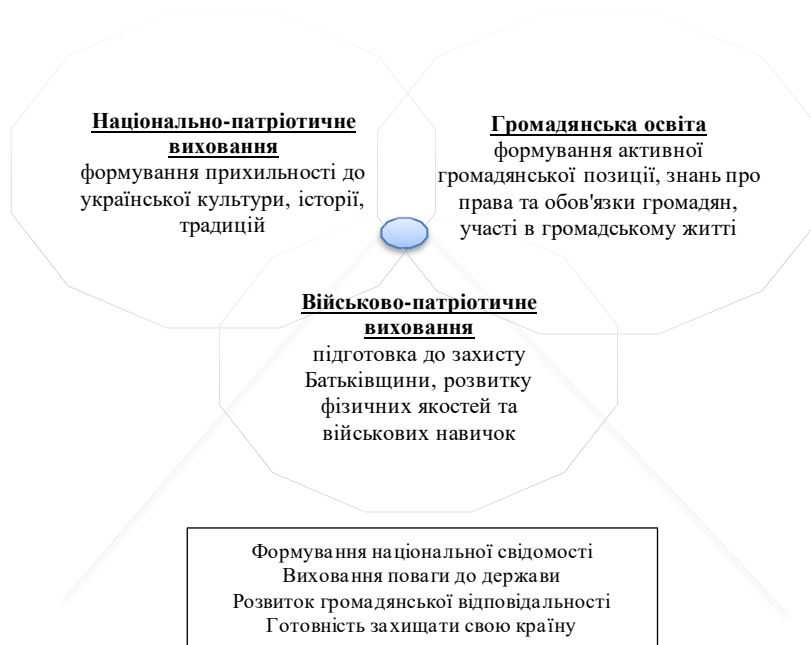

Рисунок 1.2 – Взаємодія компонентів державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності

Інтеграція військово-патріотичного виховання з національно-патріотичним вихованням та громадянською освітою створює цілісну систему, яка формує свідомих, відповідальних та патріотично налаштованих громадян, здатних до активної участі у суспільному житті та захисту своєї держави.

Взаємодія цих трьох компонентів створює синергетичний ефект, тобто загальний результат перевищує суму окремих складових.

За результатами дослідження О. Остапенка та В. Тимчика, військово-патріотичне виховання старшокласників є комплексним процесом, що ґрунтується на системному підході. Автори дослідження підкреслюють, що цей підхід передбачає поєднання різних методів і прийомів, спрямованих на формування в молоді патріотичних почуттів, готовності захищати свою країну та стійкості до маніпуляцій [31].

Військово-патріотичне виховання - це всебічний процес, спрямований на формування у кожного українця оборонної свідомості. Його завдання - підвищити суспільну значимість військової служби та спонукати людей до оволодіння знаннями та вміннями, необхідними для захисту нашої держави.

Військово-патріотичне виховання у вузькому розумінні являє собою спеціально організовану діяльність, спрямовану на формування та розвиток у молодих людей патріотизму, громадянськості, а також здатності та готовності виконувати свої конституційні обов'язки в умовах мирного та військового часу. Це охоплює повсякденні та екстремальні ситуації, які вимагають свідомого прийняття рішень, здійснення вибору на основі соціокультурних традицій, моральних та соціальних, загальнолюдських та національних цінностей.

Нижче наведена таблиця 1.1, яка ілюструє основні підходи до сучасного військово-патріотичного виховання та їхню сутність. Кожен з цих підходів доповнює один одного, сприяючи формуванню гармонійної особистості, готової до захисту своєї країни.

Таблиця 1.1. Структура сучасного військово-патріотичного виховання [51]

Назва підходу	Сутність підходу
Системний	Забезпечує цілісність і взаємозв'язок усіх компонентів навчально-виховного процесу, сприяє формуванню гармонійної особистості.
Людиноорієнтований	Зосереджений на індивідуальних особливостях учня, його потребах та інтересах.

Аксіологічний	Спрямований на формування системи цінностей, пов'язаних з патріотизмом, громадянською відповідальністю та моральними принципами.
Компетентнісний	Націлений на розвиток учнівських компетенцій, необхідних для життя в суспільстві та захисту Батьківщини.
Діяльнісний	Заснований на активній участі учнів у різноманітних видах діяльності, спрямованих на реалізацію патріотичних цінностей.
Інтегрований	Передбачає використання знань з різних предметів для формування цілісного уявлення про явища і процеси, пов'язані з безпекою життєдіяльності та захистом Батьківщини.

Військово-патріотичне виховання сприяє всебічному розвитку особистості через:

- Виховання любові до Батьківщини, поваги до її історії та культури, готовності відстоювати її суверенітет.
- Розвиток навичок командної роботи, співпраці та взаємопідтримки.
- Дисциплінованість та самоорганізація - формування здатності до самоконтролю, виконання встановлених правил та норм поведінки.
- Розвиток психологічної стійкості, здатності приймати рішення в умовах невизначеності.
- Зміцнення здоров'я, розвиток фізичних якостей, необхідних для військової служби.
- Формування високих моральних принципів, поваги до інших людей, толерантності.

Військово-патріотичне виховання здійснюється через різноманітні форми і методи, що включають теоретичні знання з історії, культури, військової справи, практичні заняття, спортивні змагання, громадську діяльність та інші.

Важливим аспектом військово-патріотичного виховання є створення безпечного та розвиваючого середовища, яке сприяє формуванню гармонійної особистості.

Ключові функції військово-патріотичного виховання:

- Інтеграція особистості в суспільство, засвоєння соціальних норм і цінностей.
- Розвиток індивідуальних якостей, талантів і здібностей.
- Формування інтересу до військової служби та інших професій, пов'язаних із захистом держави.

Наукові засади військово-патріотичного виховання ґрунтуються на принципах, які визначають зміст, організацію, форми та методи практичної діяльності, спрямованої на духовну, політичну та фізичну підготовку молоді до захисту Вітчизни. Основною метою військово-патріотичного виховання є формування гордості, любові до Збройних Сил, вірності військовим традиціям, поваги до військової праці та постійної готовності до захисту свободи й незалежності Батьківщини, що узгоджується з виконанням громадянського обов'язку.

Військово-патріотичне виховання спрямоване на розвиток інтересу у молоді до військової служби, здобуття військових професій та підготовку до служби у Збройних Силах. Метою цього виховання є формування мислення, впевненості, світогляду, які забезпечать готовність до захисту Батьківщини, відданість, а за необхідності, і самопожертву. Це виховання передбачає розвиток духовних, морально-дисциплінарних та бойових якостей майбутніх захисників.

Військово-технічна підготовка включає формування бойових знань, навичок, дисципліни та організованості, беззастережне підпорядкування вимогам військової присяги, статуту, наказам командирів та начальників. Початкова військова підготовка відіграє важливу роль у цьому процесі. Сучасний зміст і процес військово-патріотичного виховання мають бути збагачені традиціями модернізації освітньої системи, прискоренням соціально-економічного розвитку для ефективного захисту Вітчизни.

Основний зміст військово-патріотичного виховання включає ознайомлення молоді з конституційним обов'язком захисту Вітчизни, постановами уряду щодо зміцнення обороноздатності, цілями та завданнями підготовки до військової служби, а також пропаганду спадщини наших героїчних

предків. Важливим аспектом є розвиток духовних, моральних та етичних стандартів разом з фізичним здоров'ям.

Необхідно надати патріотичній молоді систему знань, яка забезпечить опанування основ національної оборони, адже одним з важливих завдань виховного процесу є формування оборонних якостей, необхідних для захисника Батьківщини. Поєднання різних дисциплін (історії, фізики, математики тощо) сприяє формуванню базового уявлення про знання та навички, необхідні для виконання цієї ролі.

Перелічені здібності та якості є індикатором готовності молоді до захисту Вітчизни, а також науковою основою для постановки завдань у галузі військово-патріотичного виховання та пошуку способів їх реалізації.

Основна мета військово-патріотичного виховання полягає у формуванні патріотичних, морально-психологічних і особистісних якостей, необхідних для забезпечення безпеки Вітчизни, особистості, суспільства та держави. Відповідно, головною метою є виховання громадян з глибоким розумінням патріотичного обов'язку, готовності до захисту Батьківщини та здатністю забезпечувати її безпеку, сприяючи зміцненню цілісності та єдності країни.

1.2. Історичні аспекти розвитку військово-патріотичного виховання в Україні

Сьогодні, в умовах викликів, з якими стикається українське суспільство, питання військово-патріотичного виховання молоді набуває першорядного значення. Формування національної ідентичності та єдності громадян є ключовим завданням, особливо з огляду на багатонаціональний склад держави. Об'єднання різних регіонів України має відбуватися на засадах, що базуються на демократичних цінностях. Саме ці принципи повинні стати фундаментом для виховання молодого покоління, орієнтованого на зміцнення суверенної правової держави та побудову громадянського суспільства.

Здійснивши аналіз наукової літератури щодо історичних особливостей становлення військово-патріотичного виховання в Україні, ми структурували отримані дані в періодичну модель, яка містить шість етапів (рис.1.3).

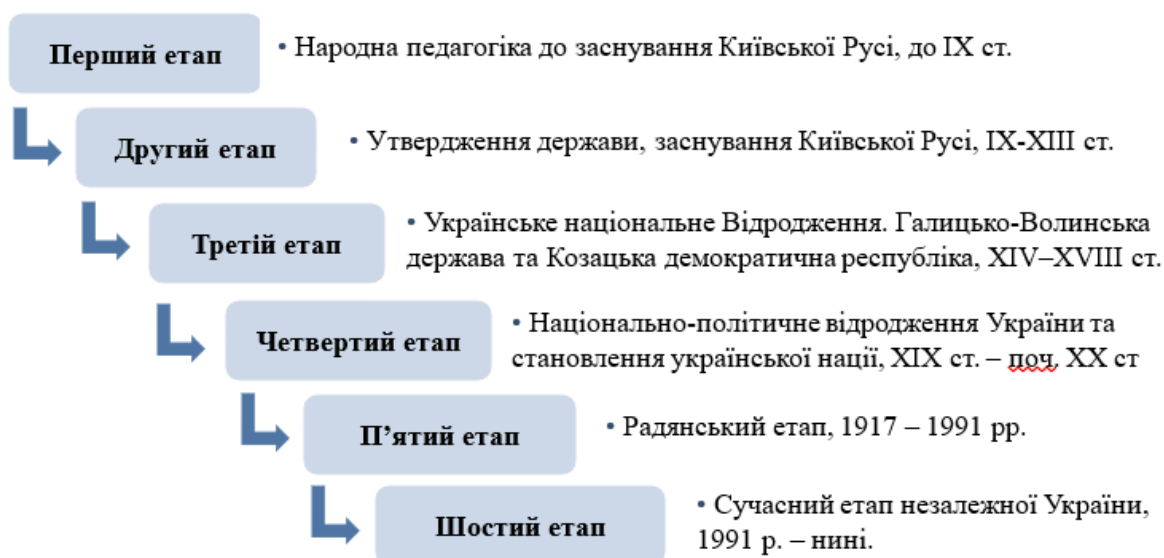

Рисунок 1.3 – Періодизація становлення військово-патріотичного виховання в Україні

Дослідження наукових праць та літератури свідчить, що витoki, тобто перший етап становлення патріотичного та військово-патріотичного виховання, беруть свій початок у традиціях народної педагогіки, яка сформувалась задовго до появи Київської Русі. Народна педагогіка вирізнялась такими характеристиками:

- Загальнодоступність ідей – принципи виховання були зрозумілими й прийнятними для кожного члена суспільства, незалежно від соціального статусу чи походження.

- Висока моральність і духовність – ключовою цінністю було виховання людини з високим рівнем внутрішньої культури.

- Гуманістичний підхід – життя і гідність людини вважалися найвищими пріоритетами.

– Демократичні засади – виховання передбачало повагу до прав та свобод кожної особистості.

– Ідеали незалежності й самостійності – культивувалися прагнення до свободи як духовної, так і політичної [32].

Другим важливим етапом становлення військово-патріотичного виховання в Україні став його розвиток в період існування Київської Русі, а саме період IX–XIII ст. У цей час військово-патріотичні цінності й ідеали набули нових форм і глибшого змісту, що знаходить своє підтвердження в історичних джерелах: літописах, билинах, повчаннях, молитвах та житіях святих. Аналіз таких пам'яток, як твори Нестора Літописця, Іларіона Київського, Володимира Мономаха, Климента Смолятича, Данила Заточника та інших, дозволяє зробити висновок, що всі вони були спрямовані на піднесення рідної землі, пробудження гордості за її велич, утвердження любові до Вітчизни та заклик до збереження єдності народів [7].

Важливу роль у розвитку ідеології військово-патріотичного виховання відіграв митрополит Іларіон, який за підтримки князя Ярослава Мудрого у 1051 році став першим митрополитом Київської Русі. Його знамените «Слово про закон і благодать» стало не лише богословським трактатом, але й своєрідною ідеологічною платформою, що поєднала християнські ідеали з прагненням до зміцнення держави [49]. У своїй праці Іларіон сформулював нове бачення патріотизму, що ґрунтувалося на християнській любові до Батьківщини, готовності служити їй та захищати її. Особливо він підкреслював значення освіти та духовного розвитку молоді, які були необхідні для формування свідомих громадян. За словами дослідників, його світогляд сприяв не лише відновленню політичних структур, але й створенню духовної традиції середньовічної Русі. Одним із центральних мотивів у «Слові про закон і благодать» є наголос на вихованні молодого покоління, готового до служіння своїй Батьківщині. Іларіон акцентував увагу на ролі вченості та морального розвитку, вважаючи їх невіддільними від ідеї захисту рідної землі. Ця ідеологія знайшла своє вираження у звеличенні таких рис, як мужність, відвага, сила та мудрість, які втілював князь

Володимир Великий. Зокрема, його військові подвиги та здобутки у боротьбі за свободу й незалежність Русі Іларіон розглядав як приклад для наслідування молоддю [38].

Творець «Повісті минулих літ», Нестор Літописець, також зробив значний внесок у формування основ патріотичного виховання на теренах Київської Русі. Його праця, яка не лише пропагує християнську мораль, але й розкриває суспільні уявлення про родинне життя, освіту та виховання молодого покоління, стала важливим культурним і педагогічним явищем. У літописі відображено глибоку пошану до сімейних цінностей та традицій, що служили підґрунтям для виховання майбутніх поколінь. Особливу увагу приділено моральним засадам, які об'єднували суспільство і сприяли формуванню почуття відповідальності перед Батьківщиною. Літопис підносить Батьківщину як живий організм, що потребує турботи, захисту і поваги. Це сприяло формуванню уявлення про патріотизм як про основу національної свідомості, яка об'єднувала християнські ідеали з традиційними цінностями Київської Русі [32].

Важливим прикладом військово-патріотичного виховання є твір боярина Софронія «Задонщина», який присвячено Куликовській битві. Софроній підкреслює не лише військову звитягу, але й моральну та духовну силу народу. Центральними темами твору є піднесення національної самосвідомості, віра в силу рідної землі та її історичне значення. Оспівуючи єдність руських земель перед обличчям зовнішньої загрози, автор акцентує на незламності духу, а образи героїчних воїнів, звеличення їхньої відваги, самопожертви і любові до Батьківщини слугують джерелом натхнення для виховання патріотичних почуттів у молоді [32].

Третім етапом розвитку військово-патріотичного виховання в Україні можна окреслити період звільнення від татаро-монгольської навали та національного Відродження XIV–XVIII ст. У цей час відбувалось формування української духовності, а також становлення двох ключових державних утворень: Галицько-Волинської держави та Козацької демократичної республіки. Саме в цей період особливу увагу стали приділяти формуванню у

молоді саме національних рис: любові до рідної землі, поваги до героїчних подвигів українців, а також готовності до захисту Батьківщини [32].

Беззаперечним є факт, що запорізьке козацтво, яке виникло як потужна військова сила, зрештою перетворилось на абсолютно унікальне явище в історії України. Патріотизм, взаємодопомога, чесність і готовність віддати життя за свободу країни стали фундаментальними якостями козацького способу життя. Особливе значення мало явище побратимства: молоді хлопці клялися у вірності й дружбі, які мали ґрунтуватися на християнській любові. Такі обітниці формували глибокий зв'язок між членами козацької громади. [32].

Українська козацька система виховання є унікальним явищем як світової педагогіки загалом, так і прикладом патріотичного та військово-патріотичного виховання, елементи якого використовуються до сих пір. Система такого виховання включала кілька етапів:

– Дошкільне родинне виховання: основою формування особистості молодшої людини була сім'я. Батьки закладали перші уявлення про моральність, честь і любов до Батьківщини.

– Родинно-шкільне виховання: на цьому етапі традиції родинної педагогіки поєднувалися з більш системними методами навчання. Педагогічний вплив здійснювався через приклади старших, використання легенд, пісень, казок, що передавали цінності козацького світу.

– Січова та вища освіта: молоді козаки здобували знання у січових школах, школах джур, а також у провідних колегіумах і університетах Європи, а освічені козаки не лише виявляли себе як видатні воїни, але й активно долучалися до розбудови національної освіти, науки та культури.

Козацька система виховання забезпечувала підростаючому поколінню комплексний розвиток. Молодь навчалася фізичної витривалості, військової підготовки, моральності та любові до Батьківщини. Козацька педагогіка формувала в юнаків готовність до захисту рідної землі та гордість за її історію. В свою чергу козацька культура була пройнята вільнолюбним, військовим та національно-патріотичним духом, що відображалось в народному мистецтві,

фольклорі, легендах і переказах. Пісні, думи та балади, створені козаками, слугували джерелом національної гордості та духовного збагачення. [24].

Четвертий етап становлення військово-патріотичного виховання в Україні припав уна період ХІХ ст. – початок ХХ ст., а саме – національно-політичного відродження України, який характеризується становленням української нації та пошуком її культурної, політичної і духовної ідентичності, посилення народності. Головним завданням народної школи стало формування патріотизму серед молоді через релігію, рідну мову, природу, народні традиції та працю. Основним завданням військово-патріотичного виховання було формування громадянина і свідомого патріота, що передбачало виховання на основі:

- Загальнолюдських цінностей: моральність, гуманність, чесність.
- Національних цінностей: любов до рідної мови, історії, культури.
- Ідей народності та державності: служіння Батьківщині як найвищий обов'язок. [24].

На початку ХХ ст. соціально-політичні зміни в Україні, зокрема події Жовтневої революції 1917 р. та подальші трансформації, кардинально вплинули на розвиток патріотичних ідей. Ці зміни стали підґрунтям для виокремлення п'ятого, радянського етапу, в історії військово-патріотичного виховання, що тривав до 1991 року, тобто, до відновлення незалежності України. Основною метою цього складного періоду стало формування нової радянської особистості, що повинна була поєднувати в собі як комуністичні ідеали, так і глибокі національні цінності. На цьому етапі радянська система виховання акцентувала увагу на включення молоді та дітей до колективних форм роботи, що повинно було формувати в підростаючому поколінні свідомість громадянина соціалістичної держави. Виховний ідеал будувався на основі загальнолюдських та національних цінностей, зокрема: любов до рідної землі та її народу, повага до історії та культури українського народу, працелюбність та виховання у молоді готовності працювати на благо своєї країни. Військово-патріотичне виховання зосереджувалось на вихованні такої особистості, яка буде високо цінувати

колективізм та служіння Батьківщині, а благо власної родини сприймалось через благо та добробут усієї країни та радянського союзу [19].

Скаутський рух, або скаутинг, відіграє важливу роль у патріотичному та військово-патріотичному вихованні молоді у багатьох країнах світу, в тому числі в Україні. Це міжнародний, неполітичний рух, спрямований на підтримку фізичного, розумового та духовного розвитку молоді, формування у підлітків громадянської свідомості, здатності бути активними членами суспільства та захисниками своєї Батьківщини.

Історія скаутського руху в Україні бере свій початок у 1909 році в Бахмутському повіті на Катеринославщині (нині – сучасна Дніпропетровщина). Протягом періоду Російської імперії скаутські організації існували переважно в школах великих українських міст, зокрема в Києві, Одесі, Харкові, Катеринославі, Житомирі та інших. Перша українська скаутська організація, Пласт, на Західній Україні була заснована у Львові в 1911 році. Проте, після встановлення радянської влади в Україні, скаутинг був заборонений, і цей рух існував лише в еміграції в Польщі, Чехословаччині та Франції. Це призвело до відновлення скаутського руху в Україні вже після проголошення незалежності [37].

На сьогоднішній день в Україні функціонує Національна організація скаутів України (НОСУ), яка має близько 5 тисяч членів. Важливою віхою стало отримання НОСУ членства у Всесвітній організації скаутського руху у 2008 році. Організація активно підтримує виховання молоді на засадах патріотизму, дисципліни, фізичного розвитку та громадянської відповідальності [44].

У грудні 2020 року Верховна Рада України ухвалила закон «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху», який було підписано Президентом у січні 2020 року [39]. Відповідно до цього закону, основними завданнями підтримки скаутського руху є формування почуття гордості за Україну та поваги до законодавства., а також забезпечення державної підтримки скаутських організацій, включаючи матеріальну, фінансову, інформаційну та консультаційну допомогу з боку органів виконавчої

влади та місцевого самоврядування. Цей закон підкреслює важливість підтримки патріотичного виховання молоді через скаутські організації, які сприяють розвитку почуття національної гідності, любові до Батьківщини, готовності служити своєму народу та захищати країну.

Із відновленням Україною незалежності в 1991 році національно-патріотичне виховання перейшло на новий, шостий, етап розвитку, зокрема завдяки тому, що Україна, захищаючи свою незалежність та територіальну цілісність, проведенням революцій, ціною життя Героїв Небесної Сотні, зусиллями військових, добровольців та волонтерів, проактивним громадським рухом активно реформує систему виховання. Під час військових викликів важливим завданням є вдосконалення методів і форм патріотичного та військово-патріотичного виховання.

Особливу актуальність набуває військово-патріотичне виховання, яке фокусується на морально-психологічному та фізичному розвитку особистості, оскільки Збройні Сили України, Міністерство внутрішніх справ та інші військові формування висувають високі вимоги до своїх кадрових ресурсів. У країні створюється ефективна система підготовки громадян до служби у збройних силах і захисту Вітчизни [7].

Роль громадських організацій у національно-патріотичному вихованні молоді на сучасному етапі є надзвичайно важливою, особливо в умовах російсько-української війни, коли патріотичне виховання набуває нового значення та актуальності. З початком конфлікту кількість молодих людей, які бажають стати членами скаутських та інших патріотичних організацій, значно зросла. Це пов'язано з необхідністю зміцнення національної ідентичності, духовної стійкості та готовності захищати свою країну від агресії.

Громадські організації, такі як «Пласт», «Січ» та «Сокіл», стали потужними інструментами для виховання свідомих та відповідальних громадян. Вони ставлять перед собою завдання не лише фізичного розвитку молоді, а й виховання моральних і патріотичних якостей, таких як:

- Патріотизм – любов до рідної землі, готовність боронити свою Батьківщину;
- Відповідальність – усвідомлення власної ролі в суспільстві, готовність до служіння народові;
- Самовдосконалення – розвиток фізичних та моральних якостей особистості, виховання лідерських якостей [12].

Державна політика України в сфері національно-патріотичного виховання протягом років незалежності активно розвивалася та адаптувалася до сучасних викликів. Вона базується на низці важливих нормативно-правових актів, які сприяють формуванню національної свідомості, патріотизму та громадянської активності у молоді. Ключовими напрямками цієї політики є:

- Затвердження Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді: спрямована на формування в молоді почуття патріотизму та гідності; розвиток соціальної активності, відповідальності та готовності захищати територіальну цілісність України; сповідування європейських цінностей і принципів демократії.
- Реалізація законодавчих ініціатив, що стосуються вшанування учасників боротьби за незалежність, утвердження національної ідентичності, збереження історичної пам'яті, такі як: «Про вшанування пам'яті борців за незалежність», «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного тоталітарних режимів», «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні».
- Прийняття низки документів, спрямованих на зміцнення національної єдності, підвищення військово-патріотичного духу та підтримку громадянської згуртованості в умовах збройної та інформаційної агресії.
- Прийняття Рішення Ради національної безпеки і оборони України щодо зміцнення обороноздатності та удосконалення допризовної підготовки та військово-патріотичного виховання молоді [45].

Держава приділяє значну увагу патріотичному, національно-патріотичному та військово-патріотичному вихованню в сучасних умовах.

Освітня політика орієнтована на створення ефективної системи допризовної підготовки, формування готовності молоді до військової служби та виконання обов'язку із захисту Батьківщини. Значну роль відіграють заходи, спрямовані на поліпшення фізичної та морально-психологічної підготовки молоді до служби в армії та оборони країни. Ключові завдання цього процесу включають такі елементи як:

- організація Всеукраїнських дитячо-юнацьких військово-патріотичних ігор, таких як «Сокіл» («Джура») і Хортинг-Патріот, які дозволяють молодим людям проявити свої патріотичні почуття через участь у змаганнях та активностях;

- проведення різноманітних військово-патріотичних заходів, які включають елементи військової підготовки, з метою сприяння практичному освоєнню основ оборони;

- оновлення експозицій в історичних музеях для створення актуального контексту національно-патріотичного виховання, що дозволяє сучасній молоді краще зрозуміти роль минулих подій у формуванні національної ідентичності;

- поширення профорієнтаційних матеріалів через мас-медіа, соціальні мережі та популярні додатки, що допомагає молодим людям зорієнтуватися у виборі професії, зокрема в галузі військової та державної служби;

- популяризація військово-прикладного спорту, зокрема таких дисциплін, як військові багатоборства, хортинг, козацький двобій, парашутний спорт, пейнтбол, орієнтування на місцевості, рукопашний бій та самооборона, що сприяють фізичному розвитку та формуванню бойового духу;

- розвиток технічних та інженерних навичок серед молоді, що включає заохочення до створення нових технологій та технічної творчості, що є важливою складовою військової підготовки [25].

Ці заходи сприяють формуванню відомого, фізично підготовленого та морально стійкого покоління, яке здатне брати участь у захисті країни та виконанні своїх обов'язків перед державою.

Окремо слід виділити, що після початку російської агресії в 2014 році були ініційовані пілотні проекти створення Центрив військово-патріотичного виховання, які функціонують на базі опорних шкіл. Ці центри стали важливим інструментом для підготовки молоді до служби в армії, оскільки учні з сільських шкіл, де відсутня необхідна інфраструктура для викладання допризовної підготовки, мають можливість приїжджати на заняття до більш забезпечених навчальних закладів. Це дозволяє забезпечити рівний доступ до військової підготовки для всіх учнів, незалежно від місця їх проживання.

Таким чином, військово-патріотичне виховання є ключовим елементом системи національної безпеки України, і його значення постійно зростає, особливо в умовах сучасних загроз і викликів. Відповідно до змінюваних реалій та національних потреб, національні педагогічні течії реформують і вдосконалюють стратегії патріотичного виховання, щоб відповідати вимогам часу.

Саме тому ми акцентуємо увагу, що доцільно виокремити якісно новий, сьомий етап військово-патріотичного виховання, який буде охоплювати період від 2022 року і донині. Наразі основним завданням військово-патріотичного виховання є формування особистості, котра здатна діяти як свідомий громадянин зі зрілою моральною позицією, готовий активно брати участь у громадському та політичному житті своєї країни. Ідеалом сучасного військово-патріотичного виховання є демократично розвинена особистість, яка усвідомлює своє місце у національному контексті, поважає державні та соціальні цінності, а також розвиває власне бачення процесів саморозвитку та самовдосконалення. Такий підхід до виховання допомагає не лише зміцнити обороноздатність країни, а й сприяти формуванню активних, свідомих громадян, здатних захищати інтереси України в будь-яких умовах.

РОЗДІЛ 2. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У СФЕРІ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

2.1. Аналіз проблем та викликів у системі військово-патріотичного виховання

Розуміння проблематики реалізації державної політики у сфері військово-патріотичного виховання дає можливість для проведення аналізу причин їх виникнення та сприяє пошуку шляхів реагування на виклики, що в подальшому матиме вплив на вдосконалення сфери військово-патріотичного виховання.

Загалом проблематику забезпечення реалізації заходів виховання патріотизму та національної свідомості, зокрема у молодого українського покоління, можна пов'язувати з декількома проблемними аспектами, причинами яких можуть бути незадоволення діяльністю та розвитком політичних і соціально-економічних сфер України. Як наслідок, існує загроза незацікавленості українського суспільства до розвитку своєї країни, сприймання її через призму державного механізму, що є дещо віддаленим та не потребує уваги свого народу.

Українські науковці І. Бех та К. Чорна у своїй спільній праці дійшли висновків, що сучасні реалії диктують виклики щодо розвитку та практичної реалізації заходів військово-патріотичного виховання в закладах освіти. Саме від цього з'являються реальні протиріччя між соціальним замовленням розвитку патріотичного виховання молодого покоління та вимогами підготовки кваліфікованих та компетентних викладачів предмета «Захист України» і забезпечення відповідної навчально-методичної бази [2].

І. Остапенко в одному зі своїх напрацювань звертає увагу на необхідність військово-патріотичного виховання в закладах освіти на рівні програмно-нормативних положень. Як наслідок, реалізація заходів такого виховання матиме прямий вплив на прогресуючий розвиток сучасної освіти, сприятиме підвищенню рівня патріотичного налаштування у суспільстві. Саме тому

з'являється попит на формування нових поглядів військово-патріотичного виховання, розробки оновлених підходів заходів його реалізації, змісту та методів, що повинні доповнювати один одного та відповідати сучасним моральним, соціальним, духовним, культурно-естетичним та фізичним потребами української громадськості [35].

І. Білоцерківець та М. Зубалій відмічають, що існує значна потреба в оновленні системи військово-патріотичного виховання молоді України допризовного віку. Задля цього необхідним є формування нового бачення до трактування змістовних сутностей і завдань існуючої системи такого виховання. При виконанні такої умови, що слугуватиме формуванню громадянина, який шанує та дотримується законів та Конституції України, існує велика імовірність забезпечення населення здібністю до якісного аналізу зовнішньо- та внутрішньополітичної ситуації країни, спонукання до прагнення опанувати певний спектр знань військової сфери, підвищення рівня престижності майбутньої військової служби, створити профорієнтаційне спрямування військового навчання молоді у військових закладах або угрупованнях сектору безпеки України у складних умовах [3;18]. Українські науковці В. Мулява та В. Богайчук у своїй спільній праці звернули увагу, що впродовж періоду становлення незалежності України військово-патріотичному вихованню молоді не було приділено достатньої уваги, що спровокувало появу деякої прогалини у державній політиці у даній сфері. Це стало причиною виникнення низки проблем, які і на сьогодні мають негативний вплив. Дослідники виокремили наступний перелік таких проблем, до яких слід віднести:

- низький рівень державного реагування на політику об'єднання суспільства, забезпечення активної громадянської позиції та патріотичної свідомості громадян України;
- недостатній рівень духовного і морального розвитку у суспільстві;
- значна розбіжність у системах цінностей та світоглядних орієнтирах окремих категорій суспільства, населення певних регіонів країни та окремих громадян;

- наявність імперсько-тоталітарних характеристик у суспільній свідомості, що виникли внаслідок знищення української духовно-культурної спадщини та історичної пам'яті;
- тривалий і незавершений процес формування національного мовно-культурного простору, відсутність стійкості його ціннісної основи до зовнішніх викликів;
- відсутність єдиної державної інформаційно-просвітницької політики щодо питань організації та висвітлення заходів із національно-патріотичного виховання;
- використання інформаційного простору як платформи для маніпуляцій суспільною свідомістю;
- неврегульованість патріотичного виховання через нормативно-правову базу;
- відсутність узгодженості між українським законодавством та управлінськими практиками у формуванні громадянської позиції відповідно до законодавства Європейського Союзу;
- відсутність ефективного механізму реалізації державної політики у сфері військово-патріотичного виховання;
- недостатність кваліфікованих кадрів в органах державної влади, органах місцевого самоврядування та освітніх закладах для організації і реалізації заходів із військово-патріотичного виховання;
- низький рівень матеріально-технічного забезпечення та розвитку інфраструктури у сфері військово-патріотичного виховання[28].

І. Козубцов у своїй статті виокремив наступні виклики, що постають перед сучасною системою військово-патріотичного виховання, та потребують ефективного реагування. Серед викликів можна виділити наступне:

- недостатня ефективність чинного системного механізму реалізації державної політики в сфері військово-патріотичного виховання, низький рівень дієвості системи допризовної підготовки та військово-патріотичного виховання;

– неефективність існуючого державного механізму взаємодії та брак мотиваційних факторів для участі громадських організацій у процесах військово-патріотичного виховання [21].

Аналізуючи наведені вище проблеми та виклики з питання військово-патріотичного виховання, що були виокремлені вітчизняними дослідниками, можемо окреслити, що всі вони здебільшого з'явилися унаслідок недостатньо розвиненої системи державної політики України у сфері військово-політичного виховання. Тобто зі сторони влади не було забезпечено гідний рівень освітніх механізмів, що мали б відповідати за регулювання даного питання. Існуюча система такого виховання повільно адаптувалася або взагалі не могла оперативіно реагувати на виклики зовнішнього середовища тим самим розробляти концепції і реалізувати заходи через освітній процес, що сприяли б ґрунтовному формуванню патріотично налаштованого громадянського суспільства.

Тобто перед владою постало питання впровадження ефективних інструментів регулювання системи військово-патріотичного виховання задля збільшення частки патріотично свідомих громадян України.

Відтак було розроблено Державну цільову соціальну програму з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року, затверджену постановою Кабінету Міністрів України від 30 липня 2024 року № 864. Основною метою цієї цільової програми є створення сприятливих умов та налагодження міжгалузевої взаємодії на загальнодержавному та регіональному рівнях для реалізації державної політики в сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності через національно-патріотичне і військово-патріотичне виховання, громадянську освіту населення України, популяризацію суспільно-державних (національних) цінностей України (самобутність, соборність, воля, гідність) та формування на їх основі української національної та громадянської ідентичності [41]. За цією програмою описані завдання та заходи, зокрема у розрізі військово-патріотичного виховання, що сприятимуть формуванню та розвитку патріотично свідомого громадянського суспільства.

Також наказом Міністерства оборони України від 14 серпня 2024 року затверджено Концепцію військово-патріотичного виховання в системі Міністерства оборони України. Головним аспектом даної концепції виступає формування в особового складу такої характеристики як патріотизм, що є найвищою духовною цінністю та виступає у самовідданій любові громадянина України до своєї Батьківщини, усвідомленій потребі та прагненні зміцнювати і захищати її [22].

Набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2024 р. № 371, за якою обумовлюються механізми підготовки та здійснення заходів військово-патріотичного виховання громадян України з використанням (залученням) особового складу, ресурсів та засобів сил безпеки і сил оборони, забезпечення заходів безпеки та медичного забезпечення під час їх проведення у мирний час та особливий період.

Зазначається, що учасники реалізації таких заходів поділяються на цивільних та військових суб'єктів. Цивільні суб'єкти відіграють роль організаторів цих заходів, тоді як військові реалізують програми військово-патріотичного виховання та виступають співорганізаторами.

Заходи військово-патріотичного виховання мають на меті формування у громадян оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, підвищення суспільної значущості та поваги до військової служби, а також мотивації громадян до набуття необхідних компетентностей у сфері безпеки і оборони.

Такі заходи можуть проводитися на трьох рівнях, залежно від їх масштабу: міжнародному, всеукраїнському та місцевому.

За напрямленнями заходи військово-патріотичного виховання поділяються на:

- інформаційно-просвітницькі;
- культурно-мистецькі;
- спортивно-масові;
- військово-прикладні;

– комбіновані [15].

Окрім того основні положення забезпечення формування, реалізації та впровадження військово-патріотичного виховання прописуються в наступних законодавчих актах:

1. Конституція України;
2. Закон України “Про національну безпеку України”;
3. Закон України “Про оборону України”;
4. Закон України “Про збройні сили України”;
5. Закон України “Про основи національного спротиву”;
6. Закон України “Про освіту”;
7. Указ Президента України “Про Концепцію допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді”;
8. Указ Президента України “Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917 - 1921 років”;
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2018 р. № 845 “Деякі питання дитячо-юнацького військово-патріотичного виховання”;
10. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2023 р. № 272-р “Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року”.

На рисунку 2.1 схематично відображено рівневий поділ нормативно-правового підґрунтя, що формує базис та регуляторні механізми для ефективної реалізації завдань державної політики у сфері військово-патріотичного виховання. Відзначимо, що існує необхідність формування і дотримання правового поля під час провадження військово-патріотичного виховання. Ця сфера охоплює всі три рівні та на кожному з них існує власна специфіка.

Для кращого розуміння ефективності реалізації державної політики у сфері військово-патріотичного виховання нами було проведено SWOT-аналіз, основні результати якого наведені в табл. 2.1.

Рисунок 2.1 – Нормативно-правове підґрунтя для забезпечення реалізації державної політики у сфері військово-патріотичного виховання

Таблиця 2.1 – SWOT-аналіз реалізації державної політики у сфері військово-патріотичного виховання

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>Розроблено Державну цільову соціальну програму з утвердження української національної та громадянської ідентичності, що на пряму стосується та регулює питання військово-патріотичного виховання.</p> <p>Основні положення військово-патріотичного виховання інтегровані до широко переліку законів України та інших нормативно-правових актів.</p> <p>Державна політика у сфері військово-патріотичного виховання охоплює три рівні – державний, регіональний та місцевий.</p>	<p>Державна політика у сфері військово-патріотичного виховання охоплює здебільшого молодь шкільного віку.</p> <p>Через повномасштабне вторгнення та загрози обстрілів велика кількість населення виїхала за кордон, частина з якого нелегально.</p> <p>Частина сфери військово-патріотичного виховання, а саме військове направлення, наразі отримує дещо негативний відтінок у певній категорії населення через події в Україні.</p>
Можливості	Загрози

<p>Впровадження кращих практик іноземного досвіду у сфері військово-патріотичного виховання.</p> <p>Розвиток системи військово-патріотичного виховання шляхом делегування повноважень на місцевий рівень та здійснення моніторингу якості проведення заходів такого направлення.</p> <p>Тема військово-патріотичного виховання наразі має високий рівень попиту у зв'язку з критичною ситуацією в Україні та підняттям патріотичного духу українського суспільства.</p> <p>Розробка стратегії імплементації військово-патріотичного виховання як обов'язкової освітньої складової у заклади вищої освіти України.</p>	<p>Виконання положень та реалізація заходів потребує значної фінансової підтримки, особливо для проведення практикоорієнтованої складової.</p> <p>Через ведення активної фази бойових дій мало громадян можуть долучатися до військово-патріотичного виховання.</p>
---	---

В загальному, в Україні існує потенціал для розвитку системи військово-патріотичного виховання серед суспільства. Чинне законодавство на певному рівні регулює реалізацію заходів такого виховання і має шляхи подальшого вдосконалення.

Однак, ключовими загрозами для реалізації державної політики з такого питання наразі є саме воєнний період та ведення бойових дій. Українці відчують страх та виснаження, що цілком може пояснювати небажання долучатися до заходів військово-патріотичного виховання, а мати потребу у відпочинку від постійного стресу.

2.2. Актуальність проблеми національної ідентичності

Національна ідентичність має за собою більш широкий сенс, ніж відчуття своєї приналежності до нації, як здебільшого прийнято розуміти. Тобто постає

необхідність правильного трактування цього поняття та його прищеплення до життя українського суспільства. В Україні вже в умовах воєнного стану при повномасштабному вторгненні в грудні 2022 року прийняли Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». Це є важливим кроком для України у розрізі формування свідомого, патріотично налаштованого суспільства. У грудні 2023 року Кабінет Міністрів України прийняв і затвердив стратегію реалізації цього закону, де представлено перелік дій її реалізації [42].

Національна ідентичність є основною характеристикою нації окремої країни, її візитівкою на міжнародній арені, що проявляється у ході ототожнення певної групи людей між собою через спільні точки дотику, що пов'язані з країною їхнього походження.

Національна ідентичність в Україні є складним, поступовим процесом, що формується під впливом історичної складової, пов'язаної з боротьбою за незалежність, трагічними подіями, розвитком культурної та мовної спадщини.

Автор П. Мовчан виділяє твердження про те, що існує безпосередній зв'язок між процесами державного будівництва та процесами формування національної свідомості. Такий зв'язок на сьогодні є вкрай важливим. Так, держава виступає своєрідним представником національної спільноти, демонструючи та концентруючи пріоритетні цінності громадянської спільноти. З іншого боку, вона являється потужним чинником формування національної ідентичності та, відповідно, модератором національної спільноти, утверджуючи демократичний конституційно-правовий порядок [27]. Таким чином, формування національної свідомості має проходити через всі процеси управління державою, демонструючи свою важливість та бути прикладом для наслідування з сторони суспільства, зокрема молоді.

26 червня 2024 року Парламентською асамблеєю Ради Європи було прийнято резолюцію «Протидія стиранню культурної ідентичності під час війни та миру», що розроблена народною депутаткою України Євгенією Кравчук. Зазначений документ описує положення щодо підтримки української культури

та збереження української ідентичності. Демонструється різке засудження існуючих русифікаційних механізмів, що впроваджує окупаційна влада РФ на тимчасово окупованих територіях України через заперечення української культури, мови та історії. Даним документом закріплюється чітке поняття - ціленаправлене знищення культурної спадщини в Україні є воєнним злочином та свідчать про прямий геноцидний намір знищити українську національну ідентичність [5].

Для формування патріотичних поглядів юного покоління з ініціативи громадських активістів із 2009 року в Україні набрала популярності військово-патріотична гра «Джура». Така гра являє собою цілу державну програму, що націлена на військово-патріотичне виховання здобувачів середньої освіти та щорічно охоплює понад 70 тис. учнів. Відзначено, що за умови залучення додаткового кваліфікованого персоналу з військово-патріотичного виховання до організації гри, «Джура» може стати українським аналогом балтійських парамілітарних молодіжних ігор та канадсько-британських організацій кадетів.

Оновлене положення акцентує увагу на діяльності осередків (так званих куренів) гри в школах як самоврядних структур молоді, що діють на основі пластового методу. Проте така державна програма військово-патріотичного виховання шкільної молоді потребує додаткової уваги зі сторони влади, зокрема надання додаткових матеріальних ресурсів. Наприклад, інвестувати у спеціальну форму (однострій) учасників гри, у розширення програмного компоненту, а також у систему підготовки фахівців, які безпосередньо реалізують гру: відзначається доречність залучення до організації саме учасників та ветеранів російсько-української війни.

Слід також звернути увагу на Пласт – український скаутинг. Пластовий рух є відомим серед українських дітей та молоді, а його вихованці займають гідні посади у сфері оборони країни та є учасниками та ветеранами російсько-української війни.

Пласт десятки років розвивався та переймав досвід польських харцерів, а після Другої світової війни почалася їхня співпраця безпосередньо з бой-

скаутами США. Вихователями Пласту в міжвоєнний період були переважно ветерани визвольної боротьби, відтак шість із дев'яти генералів УПА виховані Пластом.

А сучасна пластова програма пропагує традиції та цінності Армії УНР і УПА, що безперервно передаються від покоління до покоління. Пластова діяльність визнана та регулюється законом, але на сьогодні цей рух демонструє невисокий кількісний показник об'єднаної молоді – близько 10 тис. осіб [9].

Командою Міністерства оборони України та окремими підрозділами Збройних сил України з метою реалізації завдань військово-патріотичного виховання та популяризації військової служби:

- організовано загальнонаціональну інформаційну кампанію «Оновлюй дані у ТЦК»;
- розроблено «Український військово-історичний календар 2024»;
- сформовано навчально-методичний посібник «Формування «образу ворога» у війнах та воєнно-політичних конфліктах», збірник інформаційно-аналітичних матеріалів «Українська армія в умовах боротьби за національну державність: 1917-1921», монографію «Злочини росії в Україні: від початку широкомасштабної збройної агресії»;
- проводяться роботи з підготовки сюжетів, телевізійних фільмів патріотичного та пізнавального характеру.

Серед інших заходів, що сприяють розвитку в українській свідомості національній єдності та ідентичності та задля збереження серед громадян України пам'яті про війну росії проти України, поширення фактів про злочини російських окупантів, належного вшанування Захисників і Захисниць та усіх, чие життя забрала війна, щоденно проводиться загальнонаціональна хвилина мовчання.

Також проводяться виставки знищеної військової техніки і озброєння ворога, тематичні фотовиставки, зустрічі з військовослужбовцями, виступи військових творчих колективів – все це має на меті згуртування українського

суспільства та публічний показ на весь світ заподіяної шкоди від російської агресії для України [11].

Наразі національні рухи в Україні є достатньо поширеним явищем і існує ціла мережа таких рухів. Однак, вони потребують додаткової популяризації для збільшення частки охопленого населення та залучення більших інвестицій у свій розвиток.

Громадська організація «Національний Альянс» – всеукраїнський молодіжний рух з 29 січня 2005 року. Цей рух створений унаслідок об'єднання активістів Помаранчевої революції. Створення даної організації присвячено подвигу учасників бою на станції Крути, що стали зразком для зародження нового патріотичного руху. Головна мета організації – створення нового покоління української еліти для розбудови української національної держави. До складу Національного альянсу входить 7 таборів. Також командою організації проводяться декілька національних змагів та ігор, спрямованих на патріотичне виховання [29].

Наступним яскравим прикладом формування національної ідентичності та патріотичного духу в українському суспільстві є Центр національного спротиву. Це особливий підрозділ при Командуванні Сил спеціальних операцій Збройних сил України, що за профілем реалізує навчанням цивільного населення методів спротиву агресору та займається організацією сил спротиву на тимчасово окупованих територіях України (так званий, партизанський рух) [47]. Така підготовка національного спротиву виступає частиною військово-патріотичного виховання українських громадян та передбачає, що захист України є всенародною справою. На території України існують різні центри національного спротиву, на базі яких проводяться відповідні навчальні заходи.

Розуміння своєї національної ідентичності є напрочуд важливим критерієм. Відношення громадян до своєї країни, ідентифікація себе з конкретною національністю, є поштовхом для побудови міцної держави та згуртованого суспільства зі спільним баченням подальшого розвитку своєї держави. При проведенню дослідження соціальною службою Центру Разукова

щодо ефективності реалізації державної політики у сфері утвердження національної та громадянської ідентичності, були виокремлені результати, окремі положення яких наведено нижче.

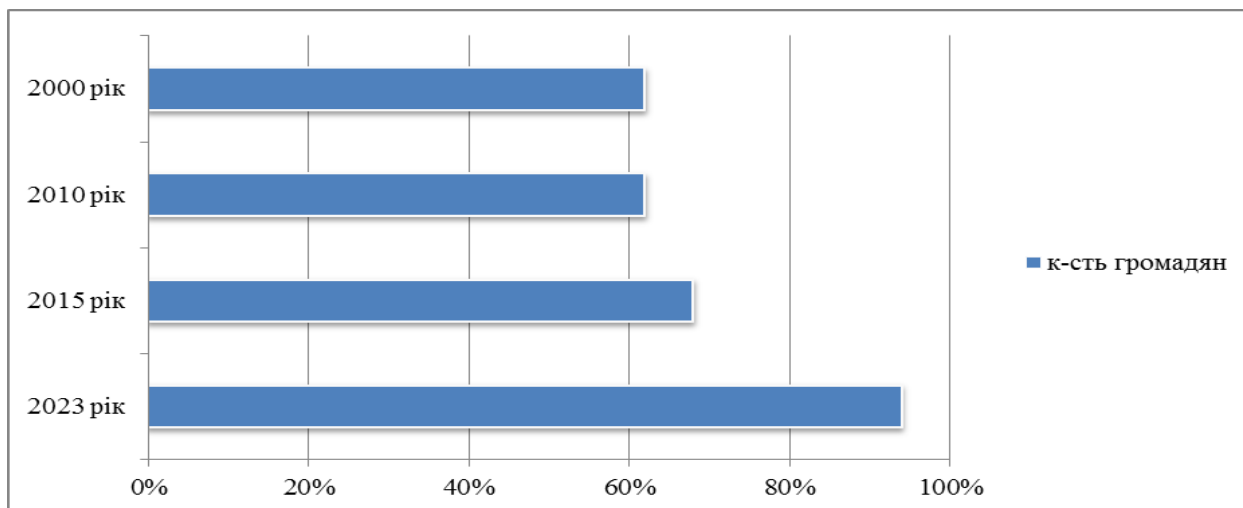

Рисунок 2.2 – Кількість громадян, які пишаються українським громадянством [16]

З представленої динаміки ми бачимо, що відсотковий показник населення, яке пишається українським громадянством зріс у 2023 році і становить 94% опитаних, що на 32% більше за показник 2000 року.

Це нам може свідчити, що в період становлення незалежної України проводилась необхідна роботи щодо представлення та переконання суспільства України у цінності свого громадянства. Збільшення такого показника з часом демонструє нам позитивний вплив від цієї роботи.

Відзначимо, що значне зростання відбулося саме у період з 2015 року - показник зріс на 26%. Причиною цього можуть бути події 2014 року - проведення Євромайдану та тимчасова окупація російською федерацією територій АР Крим, Донецької та Луганської областей, а згодом повномасштабне вторгнення з боку РФ у лютому 2022 року. Історично складається, що негативні та кризові події здебільшого пробуджують у суспільства почуття та дають зрозуміти важливість своєї національної ідентичності, громадянства.

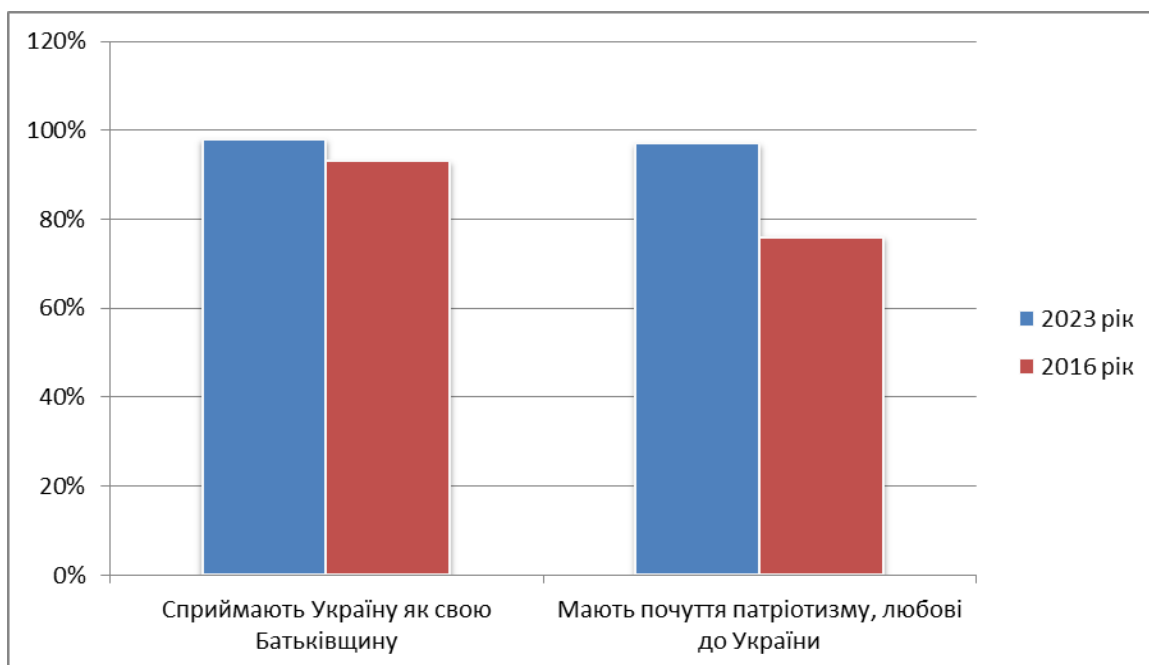

Рисунок 2.3 – Кількість громадян та як вони сприймають Україну [16]

З рисунка 2.2 ми бачимо, що частка людей, які сприймають Україну як свою Батьківщину, зросла у 2023 році на 5% в порівнянні з 2016 роком. А почуття патріотизму, любові до України у 2023 році має частка населення на 21% більше, за показник 2016 року.

Такий факт може бути спричинений зокрема подією лютого 2022 року, а саме повномасштабною збройною агресією РФ проти України. коли люди почали відстоювати свою землю та домівку, виборювати право на життя в Україні.

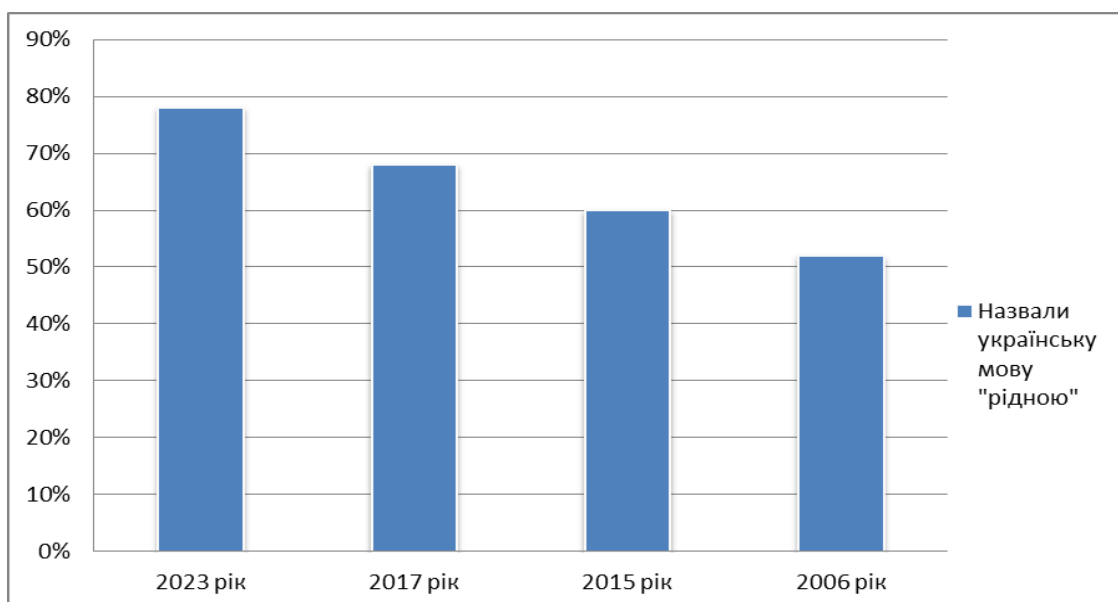

Рис. 2.4 - Кількість громадян, які назвали українську мову «рідною» [16]

Мовне питання завжди було і залишається одним з ключових критеріїв, що описують, спонукають та зміцнюють відчуття національної ідентичності. Саме тому мовою часто спекулюють аб підірвати дух нації та розбалансувати державний устрій. З рисунка 2.3 спостерігається тенденція у період з 2006 по 2023 рік до збільшення в середньому на 8,6% між досліджуваними роками частки населення, яка називає українську мову «рідною».

Це свідчить про укорінення української мови, покращення рівня її сприйняття громадянами України, її популяризацію та розуміння важливості її підтримки, що на пряму посилює та розширює на більшу частку українського суспільства їхню національну ідентичність.

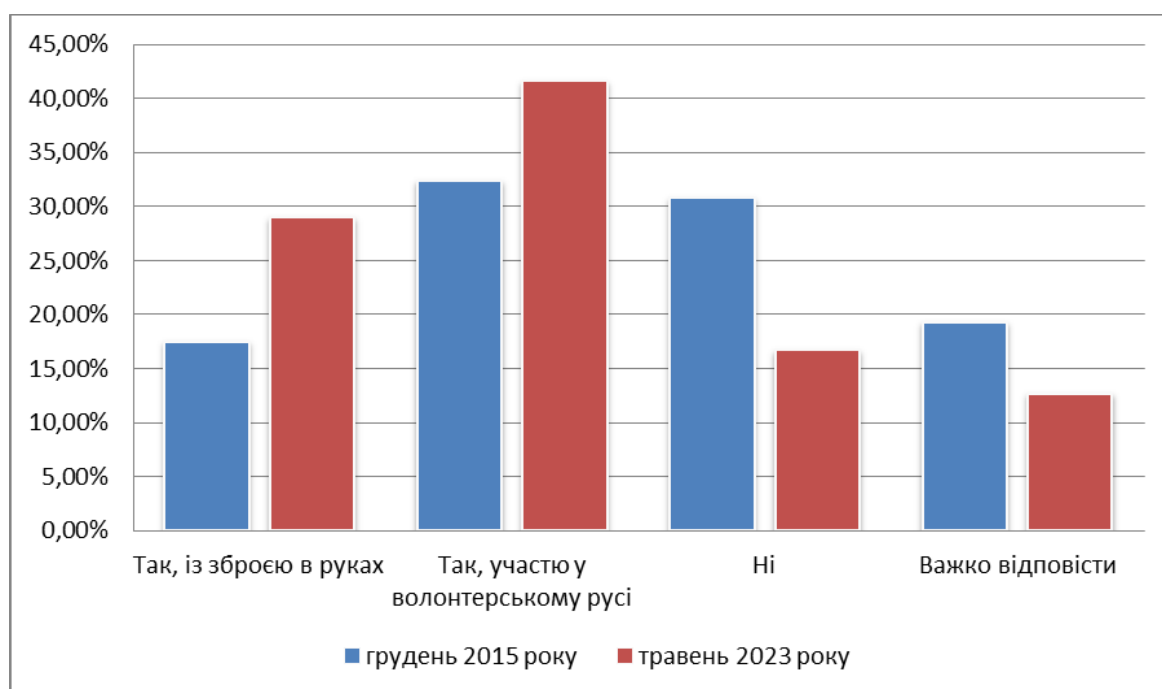

Рисунок 2.5 – Чи готові громадяни захищати свою країну? [16]

На рисунку 2.5 представлені результати та динаміка змін відповідей між 2015 та 2023 роком щодо питання готовності стати на захист України. Як ми бачимо з діаграми збільшилась частка громадян готових взятися за зброю для захисту своєї країни та брати участь у волонтерському русі для підтримки захисту країни - на 11,5% та 9,2% відповідно. Майже наполовину зменшилась частка населення неготового до захисту України і у 2023 році цей показник

становить 16,7% від кількості опитаних. Ще на 6,6% зменшився показник населення, хто не може точно відповісти на питання та вагається. Тобто зображується зниження рівня невизначеності або заперечення серед опитуваної частки населення.

Зображена динаміка по чотирьом критеріям питання має позитивну рису, що демонструє наявність в українського суспільства відчуття єдності та відстоювання своєї землі. Посиленням поштовхом для такої динаміки знову може бути початок повномасштабного вторгнення РФ на українську територію у лютому 2022 року.

Серед найпопулярніших відповідей щодо питання участі на сьогодні в обороні країни були обрані наступні :

- Мої родичі або близькі знайомі беруть участь в діяльності Збройних сил України, територіальної оборони, Національної гвардії України, Прикордонних військ, добровольчих загонів (43,3%);
- Я підтримую оборону країни матеріально (35,7%);
- Мої родичі або близькі знайомі займаються волонтерською діяльністю з підтримки оборони країни (28,5%) [16].

Тобто ми можемо дійти висновку, що вагома частка опитаних громадян України, якщо не самостійно приймають безпосередню участь в обороні країни, то підтримують військових матеріально або ж мають родичів, друзів, знайомих, хто став на захист України. Це нам демонструє готовність та залученість українського суспільства до відстоювання своїх прав на життя у своїй країні, охорону національних цінностей, свою приналежність до української нації.

2.3. Роль органів місцевого самоврядування у реалізації військово-патріотичного виховання

Україна сьогодні перебуває на сучасному етапі формування та розвитку свідомого патріотично налаштованого громадянського суспільства, зокрема через призму військово-патріотичного виховання. В період такого процесу задля

досягнення максимальних показників та виправдань очікуваних результатів необхідно створити середовище консолідованої думки з єдиним уявленням про ефективне військово-патріотичне виховання. Суб'єктами такого середовища, окрім органів виконавчої влади, що розробляють відповідне нормативно-правове регулювання у сфері військово-патріотичного виховання, та самого громадянського суспільства неабияку роль займають також органи місцевого самоврядування, що мають на меті наділяти постійною увагою механізми та заходи реалізації такого виховання та напряду співпрацювати з громадянами та інститутами громадянського суспільства з цього питання.

Автор О. Остапенко виокремлює, що головною формою військово-патріотичного виховання є військово-шефська робота, що являє собою створення зв'язків із військовими частинами, закладами вищої освіти, зокрема військового напрямлення, кафедр військової підготовки, органами державної влади та місцевого самоврядування з метою реалізації спільних заходів з військово-патріотичного виховання, що сприятимуть зародженню у молодих громадян виховних характеристик та любові до України [33; 34].

Виконання завдань військово-патріотичного виховання під час воєнного стану та у період повоєнного відновлення вимагає консолідації та координації дій органів місцевого самоврядування та основних стейкхолдерів для впровадження скоординованої політики, спрямованої на зміцнення обороноздатності та безпеки України.

Основні завдання на найближчий і середньостроковий період:

- розробку регіональних та місцевих стратегій і програм з військово-патріотичного виховання з належним фінансуванням;
- створення програм національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання для дітей та молоді, які виїхали за кордон, та мотивацію сімей біженців до повернення в Україну;
- розробку державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на деокупованих та реінтегрованих територіях;

- формування інфраструктури для виконання завдань військово-патріотичного виховання, зокрема на базі закладів загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, фахової передвищої та вищої освіти. Це може включати військово-патріотичні центри, клуби та гуртки, тренувальні центри та класи з військової підготовки, спортивні майданчики, музеї, бібліотеки;
- створення мережі та розробку стратегії управління обласними ресурсними центрами викладання предмета «Захист України» як освітніх хабів, з залученням експертів у галузі безпеки, військових фахівців, дослідників та кращих вчителів-практиків;
- вдосконалення механізмів регулювання для залучення приватного сектору до інвестування інфраструктурних проєктів у сфері військово-патріотичного виховання;
- розробку протоколу співпраці з військовими частинами та військовими формуваннями України у сфері військово-патріотичного виховання та допризовної підготовки молоді;
- посилення інформаційно-організаційної та ресурсної підтримки для проведення всеукраїнської військово-патріотичної гри «Джура»;
- формування регіонального замовлення на підготовку фахівців з утвердження української національної ідентичності;
- удосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації фахівців, які займаються військово-патріотичним вихованням та допризовною підготовкою;
- організацію медіакампаній, фестивалів, виставок, пресконференцій, створення документальних фільмів військово-патріотичного спрямування;
- організацію моніторингової перевірки інституційної спроможності закладів освіти різних рівнів у військово-патріотичному вихованні здобувачів освіти та ефективності реалізованих заходів, спрямованих на набуття молоддю компетентностей у сфері безпеки і оборони;

– посилення взаємодії з науково-дослідними організаціями та закладами вищої освіти щодо організації досліджень, розроблення нових методик у військово-патріотичному вихованні та створення актуальних освітніх програм з ознайомлення з ключовими аспектами безпеки життєдіяльності, цивільного захисту і домедичної допомоги[10].

Оцінюючи вищеперелічені завдання, що виникають перед органами місцевого самоврядування, в статті Юрія Юзича зазначається, що достатню ефективність в сучасному українському середовищі матиме створення мережі військово-патріотичних центрів (ВПВ-центри), створених органами місцевого самоврядування та під їх керівництвом. Така мережа допоможе об'єднати досвідчених учасників та ветеранів бойових дій і фахівців з педагогічним напрямом щодо проведення спеціальних ознайомчих та практичних курсів, проводити фахові уроки військової підготовки, а також залучатися до організації локальних заходів військово-патріотичного виховання для всіх бажаючих мешканців [9].

Наразі органи місцевого самоврядування на різних територіях України, керуючись широким переліком законів та інших нормативно-правових актів, що згадуються в пункті 2.1, розробляють та затверджують місцеві програми військово-патріотичного виховання серед молоді. Керівництво територіальних громад демонструють системність до організації заходів військово-патріотичного виховання на місцевому рівні, тим самим реалізуючи державну політику з цього питання, однак існує потреба у підтримці та додаткових ресурсах і залученню громадських ініціатив, бізнес-сектору для досягнення комплексної ефективності.

В загальному, метою таких програм визначається формування в молодого покоління життєвонеобхідних знань, умінь і навичок задля захисту України та розуміння необхідності підтримки такого захисту, комплексного патріотичного відчуття, залучення та ініціативність в патріотичній діяльності, сприяння розуміння національної ідентичності особистості з українською нацією. Серед ключових завдань визначають:

- всестороннє забезпечення заходів щодо навчання по допризовній підготовці;
- формування у молоді патріотичних поглядів;
- виховання молодого покоління через призму пізнання українських національно-історичних традицій та фактів;
- удосконалення якості підготовки та створення кадрового резерву, з числа осіб, які мають відповідний рівень військової підготовки та підлягають призову на військову службу;
- сприяння покращенню рівня якості підготовки вступників у військові ліцеї, вищі військові заклади освіти та вищі заклади освіти, які мають військові навчальні структурні підрозділи;
- організація інформаційно-роз'яснювальної роботи серед молоді в закладах освіти, організаціях, установах територіальної громади щодо правил та критеріїв відбору, прийняття та проходження контрактної служби у Збройних Силах України;
- допомога військовим формуванням, розташованим на території територіальної громади, у проведенні заходів з оборони та мобілізації.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Порівняльний аналіз підходів до військово-патріотичного виховання в різних країнах

Головною загрозою для національної безпеки України є Російська Федерація, яка продовжує активні спроби знищення української державності, культури та ідентичності. В рамках своєї зовнішньої політики агресор використовує військову силу для блокування економічного відновлення України, перешкоджає зміцненню оборонних спроможностей та створює несприятливі умови для інтеграції України до Європейського Союзу та Північноатлантичного Альянсу. Росія не припиняє спроби розширення територіальної окупації України та застосовує інші методи впливу, зокрема енергетичні, релігійні та мовні чинники, інформаційну війну та інші заходи.

Згідно з офіційними даними, на початку 2022 року в Україні проживало 41,2 мільйона людей (за виключенням тимчасово окупованих Криму, Севастополя та ОРДЛО). Російська агресія, яка має геноцидний характер, супроводжується масовими військовими злочинами проти людяності, що призводить до міграції та внутрішнього переміщення приблизно 11 мільйонів українців. Кількість осіб, які виїхали з країни, перевищує кількість тих, хто повернувся. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), станом на 15 липня 2024 року в Європі зареєстровано 6 мільйонів українських біженців, а ще 558,3 тисяч осіб перебувають за її межами.

Ці системні проблеми, разом з труднощами, що виникли внаслідок широкомасштабної агресії Росії проти України, негативно впливають на мотивацію громадян до проходження військової служби.

Міжнародний досвід показує, що патріотичне виховання молоді повинно здійснюватися кваліфікованими фахівцями, які мають відповідну підготовку та сертифікацію. Вони організовують цю роботу не лише в старших класах, а з

початку навчання. В Україні існує велика кількість національно-патріотичних організацій, але їх діяльність не інтегрована в освітній процес. На практиці це означає, що національно-патріотичне, а тим більше військово-патріотичне виховання, здебільшого здійснюється позашкільними організаціями.

Ще з початку війни на сході України висловлювалася ініціатива введення посади заступника директора з військово-патріотичного виховання у школах, а також збільшення практичної складової в курсі «Захист України» та запрошення на викладання ветеранів російсько-української війни [30].

У Федеративній Республіці Німеччина популярними стали державні цільові програми, такі як «Добровільний соціальний рік», «Добровільний екологічний рік», «Добровільний культурний рік» тощо. Ці програми фінансуються з бюджетів земель і мають на меті сприяти молоді у більш ефективному залученні до вирішення соціальних проблем, а також формуванню почуття громадянської відповідальності та патріотизму. Серед молоді активно пропагується важливість альтернативної федеральної добровільної служби (Bundesfreiwilligendienst, або Bufdi), яка охоплює сфери соціального обслуговування, охорони здоров'я та екології. Учасники цієї служби, термін якої варіюється від 6 до 24 місяців, отримують можливість не лише відчутти свою корисність для суспільства, а й покращити своє фінансове становище.

Зокрема, кожен учасник федеральної добровільної служби в Німеччині отримує щомісячне фінансування у вигляді кишенькових грошей у розмірі 330 євро, при цьому держава сплачує за нього внески до пенсійного фонду та медичну страховку. Крім того, термін служби зараховується до трудового стажу. Організації, в яких проходять службу добровольці, зазвичай покривають витрати на проїзд, надають житло, забезпечують необхідною екіпіровкою та харчуванням [45].

Одним із ключових елементів патріотичного виховання молоді в країнах Європейського Союзу є військово-патріотичне виховання в закладах освіти, яке передбачає організовану діяльність держави та суспільних інститутів, спрямовану на формування особистості школяра як громадянина та патріота.

Хоча методи та засоби реалізації такої діяльності відрізняються в кожній країні, загальні підходи до військово-патріотичної підготовки мають суттєві подібності. У більшості країн ЄС, зокрема у Франції та Великій Британії, важливими компонентами національних систем військово-патріотичного виховання є:

- початкова військова підготовка в школах або інших загальноосвітніх закладах, а також військова підготовка під час навчально-польових зборів, з використанням військових ігор, походів тощо;
- діяльність військових кафедр чи центрів у вищих навчальних закладах, що займаються підготовкою молодшого офіцерського складу;
- патріотична та військово-патріотична робота державних і громадських організацій, молодіжних рухів, об'єднань, клубів, спортивних секцій тощо.

У Литві важливу роль у військово-патріотичному вихованні відіграє «Стрілецький союз», заснований у 1919 році, який став частиною руху "лісових братів". У січні 1991 року Союз захищав парламент, і наразі він має близько 11 тисяч членів, включаючи ветеранів бойових дій та відставних військових. Значну частину організації (від 50 до 70%) складають підлітки та молодь віком від 12 до 18 років, які навчаються за чотирирівневою програмою в молодіжній структурі «Юні стрільці». На кожному рівні цієї програми поглиблено вивчають історію Литви, формують лідерські навички та проходять військову підготовку. Після завершення кожного етапу учасники отримують сертифікат і відзнаку. Окрім цього, організація проводить таборування «Юних стрільців» та літні курси, а також має навчальний табір-центр «Жалгіріс». Стрілецький союз підпорядковується Міністерству оборони Литви, яке призначає його голову.

У Латвії була відновлена організація «Захисники землі», створена в 1919 році, що об'єднує понад 10 тисяч волонтерів у складі 18 добровольчих батальйонів Збройних сил Латвії. Крім того, функціонує найбільша у країні організація «Молоді захисники», що налічує близько 8 тисяч членів віком від 10 до 21 року. Ця організація фінансується та керується Міністерством оборони Латвії через Молодіжний оборонний центр. Міністерство освіти Латвії виявило

інтерес до впровадження окремого предмета в освітню програму загальноосвітніх шкіл, який наразі знаходиться на стадії розробки [9].

Естонська Республіка демонструє успішну модель відновлення та розвитку системи військово-патріотичного виховання молоді. Зокрема, було відновлено діяльність скаутських організацій «Союз оборони» та «Жіночий захист дому», які мають давню історію та традиції.

Важливим кроком стало відновлення чинності Закону «Про оборону» від 1930 року, який визначає правові засади функціонування молодіжних організацій «Молоді орли» та «Дочки Батьківщини». Ці організації здійснюють свою діяльність на основі партнерства із загальноосвітніми закладами та охоплюють значну частину естонської молоді віком від 7 до 18 років.

Слід зазначити, що діяльність зазначених організацій базується на системному підході, який передбачає:

- створення мережі осередків на базі загальноосвітніх закладів.
- чітке визначення повноважень, завдань та механізмів взаємодії з державними органами.
- поєднання військово-спортивної підготовки з вихованням патріотизму, громадянської відповідальності та здорового способу життя.

Прикладом ефективної реалізації цієї моделі є діяльність «Школи Ліги оборони», яка здійснює військово-патріотичну роботу серед понад 5 тисяч школярів. Досвід Естонії свідчить про те, що відновлення та розвиток системи військово-патріотичного виховання є важливим елементом забезпечення національної безпеки. Системний підхід, заснований на взаємодії держави, громадянського суспільства та освітніх закладів, дозволяє ефективно формувати у молоді патріотичні почуття та готовність до захисту Вітчизни [17].

Канада демонструє ефективну модель формування позитивного іміджу збройних сил та залучення молоді до військової служби. Ця модель базується на комплексному підході, що включає створення сприятливих умов для військовослужбовців, розвиток мережі військових навчальних закладів та залучення громадських організацій.

Одним із ключових елементів канадської системи є мережа військових навчальних закладів середньої освіти, де поряд із загальноосвітньою програмою реалізуються програми військової підготовки. Прикладом такого закладу є Академія Роберта Ленда, яка з 1978 року готує молодь до військової служби. Академія відзначається високим рівнем дисципліни, військовою структурою та тісними зв'язками зі Збройними силами Канади.

Важливу роль у військово-патріотичному вихованні відіграють також громадські організації, зокрема Canadian Cadet Organization (CCO) та скаутські організації. CCO реалізує державну програму військової підготовки молоді, а скаутинг формує у молоді лідерські якості, почуття відповідальності та готовність до служіння суспільству [53].

Програма Junior Reserve Officers' Training Corps (JROTC) у США є яскравим прикладом успішної інтеграції військової підготовки в систему загальної середньої освіти [52].

Кадети JROTC – це молоді люди, які прагнуть досягти високих результатів у навчанні, демонструють сміливість, цілеспрямованість та дисципліну. Вони володіють розвиненими лідерськими якостями і готові до служіння своїй країні. Важливою особливістю програми є те, що військово-патріотичне виховання здійснюється не лише через теоретичні знання, але й через практичну діяльність під керівництвом досвідчених інструкторів – колишніх та чинних військовослужбовців США.

Інструкторський склад JROTC складається з висококваліфікованих фахівців, які мають значний досвід військової служби та педагогічної роботи. Вони не лише передають кадетам знання з військової справи, але й формують у них такі важливі якості, як відповідальність, самодисципліна, вміння працювати в команді та приймати зважені рішення [44].

Для військовослужбовців участь у програмі JROTC є не лише почесною місією, але й можливістю реалізувати свій професійний потенціал та зробити внесок у розвиток майбутнього покоління. При цьому, вони зберігають усі соціальні гарантії, передбачені законодавством США.

Програма JROTC є складовою частиною більш широкої системи військової підготовки резерву офіцерів у США. Поряд з JROTC, існують також програми ROTC (Reserve Officers' Training Corps) для студентів вищих навчальних закладів та NDCC (National Defense Cadet Corps), які фінансуються місцевими громадами та охоплюють учнів молодшого шкільного віку.

Таким чином, американський досвід свідчить про ефективність інтеграції військово-патріотичного виховання в систему загальної середньої освіти. Програма JROTC є успішною моделлю, яка може бути використана як приклад для інших країн, що прагнуть підвищити рівень патріотичної свідомості молоді та підготувати її до служіння державі [48].

В Ізраїлі відсутня пряма аналогія до радянської програми військово-патріотичного виховання (ПВП), а також програми "Захисту України". У системі освіти Ізраїлю не існує предмета або дисципліни, яка б безпосередньо відповідала радянському або українському військовому вихованню. Ізраїльські школярі вперше стикаються з армією на практиці в 11-му класі, коли вони проходять кількатижневу підготовку в рамках воєнізованої добровольчої організації ГАДНА («Молодіжні батальйони»), створеної ще до проголошення незалежності Ізраїлю на основі молодіжних формувань Хагани, єврейської підпільної армії. Ці батальйони стали основою для подальшого формування збройних сил Ізраїлю – ЦАХАЛ [36].

Сучасна організація ГАДНА знаходиться під керівництвом кадрових офіцерів ізраїльської армії, які координують свою діяльність з Міністерством освіти, а також забезпечують управління через службу старшого офіцера з питань виховання молоді Міністерства оборони Ізраїлю. Програма підготовки включає військове обмундирування, проживання в наметах або казармах, харчування в солдатських їдальнях та виконання різних завдань, таких як охорона, навчання основам поведінки зі зброєю, рукопашного бою та витривалості.

Окрім загальної армійської підготовки, в межах ГАДНА існують спеціалізовані відділи для підготовки майбутніх фахівців у військово-морському

та військово-повітряному відділах, де підлітки здобувають навички, необхідні для служби на флоті та в авіації, включаючи морські походи та пілотування літаками.

Однак важливо зазначити, що два тижні в армійських таборах — це лише початковий етап військової підготовки. Протягом решти часу, навіть без формального військового виховання в школах, ізраїльські підлітки постійно оточені ідеєю армійської служби. Це сприяє тому, що армія і військова служба є невід'ємною частиною ізраїльської культури, підтримуючи високу соціальну мотивацію до служби в ЦАХАЛ. В Ізраїлі служба в армії не лише обов'язкова, а й забезпечує значні соціальні та економічні перспективи, включаючи можливість кар'єрного росту в державному секторі та ІТ-компаніях.

У Ізраїлі також застосовують адаптаційні програми для молоді з особливими потребами, що надає можливість таким підліткам стати повноцінними членами суспільства, що також посилює їх соціальний статус. Ці програми демонструють інклюзивний підхід до національної безпеки, де кожен громадянин може внести свій внесок у захист країни.

Україна, що вже одинадцятий рік перебуває у війні з Росією, на жаль, поки що значно відстає від Ізраїлю в питаннях військово-патріотичного виховання та підготовки молоді до військової служби. Однак, враховуючи геополітичну ситуацію та постійну загрозу безпеці, Україна повинна розробити ефективну систему підготовки молоді до служби в армії, що стане важливим елементом національної безпеки.

Досвід Ізраїлю показує, що освіта є ключовим елементом національної безпеки, оскільки вона формує свідомість громадян, готує їх до захисту своєї країни та сприяє зміцненню соціальної згуртованості, що є важливим для забезпечення стабільності та розвитку держави.

Загалом, досвід зарубіжних країн демонструє важливість системного підходу до військово-патріотичного виховання, який поєднує освіту, громадські організації і державні ініціативи для формування патріотизму та готовності молоді до служби на користь держави.

3.2. Впровадження інноваційних підходів до військово-патріотичного виховання

Інноваційні підходи до військово-патріотичного виховання передбачають впровадження нових форм, методів і технологій, які враховують сучасні виклики, потреби суспільства та молоді. Це зумовлено необхідністю підвищення ефективності патріотичного виховання в умовах воєнного стану та загроз національній безпеці України.

Військово-патріотичне виховання як частина державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності є потужним засобом згуртування суспільства. Воно сприяє розвитку національної свідомості, вихованню громадянської відповідальності та готовності до захисту країни. Військово-патріотичне виховання, будучи інструментом публічного управління, може значно посилити соціальну згуртованість, розвиваючи відчуття громадянської ідентичності та національної гордості. Освіта у цій сфері сприяє формуванню спільної соціальної відповідальності, підкреслюючи важливість взаємодопомоги та співпраці в захисті національних інтересів [27].

Розглядаючи державну політику у сфері військово-патріотичного виховання та посиляючись на опрацьовані матеріали дослідження, результати якого наведені у розділах 1 та 2, ми можемо стверджувати, що з метою вдосконалення наявної системи такого виховання необхідно розглянути можливість впровадження інноваційних підходів.

Однак, вище згадану державну політику слід умовно розділити на сектори, кожен з яких комплексно буде представляти систему військово-патріотичного виховання [25]. Пропонуємо виділити наступні основоположні сектори:

- військово-патріотичне виховання у закладах середньої освіти;
- військово-патріотичне виховання у закладах фахової передвищої та вищої освіти;
- військово-патріотичне виховання на місцевому рівні;
- військово-патріотичне виховання у розрізі допризовної підготовки.

Схематично секторальний поділ системи військово-патріотичного виховання представлено на рис. 3.1.

Рисунок 3.1 – Секторальний поділ системи військово-патріотичного виховання

Для підвищення рівня ефективності реалізації державної політики у сфері військово-патріотичного виховання є необхідним переглянути та здійснити оновлення освітнього шкільного предмету “Захист України”. Предмет “Захист України” на сьогодні є ключовою дисципліною в системі шкільної освіти, що напряму покликаний розвивати у молоді шкільного віку компетентності з базових питань військової справи та першої домедичної допомоги, історичну складову розвитку незалежності та суверенітету України, формувати патріотичну свідомість та розуміння важливості підтримки української національної єдності.

Тобто, для зміцнення сектору військово-патріотичного виховання у закладах середньої освіти необхідно направити значну увагу на вдосконалення програми «Захист України».

Це можливо зробити через розширення можливостей практичної складової цього освітнього предмету. Наприклад:

- забезпечити виїзди на практичні заняття школярів на полігони під шефством професійних військових та/або фахівців громадських організацій, що спеціалізуються з українського національного руху;
- організувати тематичні зустрічі з військовими та ветеранами російсько-української війни;

- організувати проведення тематичних спортивних ігор, змагань між класами та/або школами;
- провести колективні перегляди тематичних військово-патріотичних фільмів сучасності;
- ініціювати створення власного відео ролику на тему формування патріотичної свідомості молоді;
- створити Книгу пам'яті героїв - випускників школи.

Також, як приклад задля підвищення ефективності реалізації державної політики у сфері військово-патріотичного виховання, є необхідність популяризації та залучення до таких заходів як: Всеукраїнська військово-патріотичній гра «Сокіл» («Джура»), Всеукраїнський (Міжнародний) збір-змагання юних рятувальників «Школа безпеки»; Міжнародна історико-патріотична військово-спортивна гра «Блокпост», Всеукраїнський фізкультурно-патріотичний фестиваль школярів України «Козацьке гартування»; Всеукраїнська гра-випробування «Котигорошко»; Всеукраїнська дитячо-юнацька спортивна гра «Старти надій»; Військово-спортивні змагання «Вперед, хлопці-козачата»; Військове семиборство; Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Хортинг-патріот» [30].

Сектор військово-патріотичного виховання у закладах фахової передвищої та вищої освіти також потребує впровадження інноваційної складової для зміцнення можливостей реалізації відповідної державної політики. На сьогодні в таких закладах освіти проводяться заходи відповідного напрямлення, що приурочуються до пам'ятних дат або державних свят. Це можуть бути тематичні виставки, акції, зустрічі з учасниками та ветеранами російсько-української війни або громадськими діячами, відкриті лекції, колективні виїзди музеї тощо.

Однак, на нашу думку, інновацією для становлення патріотичної свідомості та розуміння елементів військової справи для здобувачів фахової передвищої та вищої освіти є впровадження обов'язкового освітнього компоненту як військово-патріотичне виховання, що сприятиме забезпеченню реалізації державної політики цієї сфери.

Для цього можливим є здійснення наступних заходів для студентства:

- відповідна спортивна підготовка молоді, тематичні спортивні ігри, змагання;
- допризовна підготовка з елементами військової справи та військових технологій (розуміння елементів зброї та вміння поводитися з нею, військова ходьба, навички використання радіозв'язку тощо);
- підвищення рівня знань військової системи (варіація та почерговість військових звань, структура Збройних сил України, специфіка військових угруповань, знайомство з чинним законодавством, що регулює військову справу, історичний розвиток українського війська), зокрема із залученням військових;
- ознайомлення з аспектами ведення військової комунікації;
- проведення наукових досліджень щодо патріотичного виховання молоді;
- співпраця керівництва закладів освіти та студентського самоврядування з військовими угрупованнями та фахівцями з розвитку українського національного руху у контексті надання освітніх послуг для здобувачів освіти.

Важливість впровадження елементів військово-патріотичного виховання у студентів можна пояснити тим, що здобувачі фахової передвищої та вищої освіти є більш свідомі та мають змогу брати участь у тематичних заходах більш складного рівня, аніж діти шкільного віку. Як відомо з практичного досвіду, українські студенти мають патріотичні погляди та ініціативи щодо розвитку державності. Впровадження представленої рекомендації допоможе сформувати цілісне бачення у молоді постановки процесів національного руху та військової справи, що матиме позитивний вплив на результативність реалізації державної політики у сфері військово-патріотичного виховання.

Наступний сектор, який ми виділяємо для розвитку державної політики у сфері військово-патріотичного виховання шляхом впровадження інновацій, є військово-патріотичне виховання на місцевому рівні.

Одним із прикладів успішного впровадження інновацій є створення Центру військово-патріотичного виховання, спортивної підготовки та самозахисту «Звитяга» у Львові. Цей центр функціонує як багатофункціональне приміщення-трансформер, що включає: медичну частину для навчання домедичної допомоги; тренажери для фізичної підготовки; навчальну зброю та мішені; електронний тир; туристичне спорядження для виїзних навчань; лекторій для проведення освітніх заходів.

У першій половині дня центр використовується старшокласниками для практичних занять із предмету «Захист України». Після уроків він відкритий для всіх охочих, які можуть відвідувати гуртки за напрямками: кульова стрільба та поводження зі зброєю; самозахист; домедична підготовка.

Такі центри є важливим кроком у підготовці молоді до викликів сучасності. Управління освіти Львівської міської ради планує створити близько десяти таких установ, що дозволить забезпечити учням можливість отримати якісну військову підготовку та знання з домедичної допомоги. Масштабування таких ініціатив на місцевому та національному рівнях сприятиме зміцненню обороноздатності України та формуванню стійкої національної ідентичності.

Впровадження інноваційних підходів до розвитку державної політики у сфері військово-патріотичного виховання має бути зорієнтовано на:

- посилення внутрішньої мотивації на місцевому рівні залучення до відповідних тематичних заходів різного формату;
- створення на місцевому рівні ефективних механізмів, орієнтованих на підвищення якості та обізнаності щодо військово-патріотичного виховання;
- формування на міжрегіональному рівні конкурентних інноваційних механізмів;
- задоволення внутрішніх потреб на території громади за рахунок власних коштів і залучення додаткових фінансових ресурсів для реалізації відповідних тематичних заходів різного формату;
- пошук партнерів серед громадських організацій відповідного напрямлення та приватного сектору.

Делегування повноважень на місцевий рівень, тобто в зону відповідальності територіальних громад, ставить перед органами місцевого самоврядування виклики щодо забезпечення необхідних умов для створення простору розвитку військово-патріотичне виховання. Для ефективної реалізації державної політики у сфері військово-патріотичного виховання на місцевому рівні доцільно рекомендувати створення мережі центрів військово-патріотичного виховання в територіальних громадах (скорочено - ВПВ-центр).

ВПВ-центр є позашкільною комунальною установою, що надає освітні послуги для молоді 14-35 років, що отримують статус «слухача». ВПВ-центр має сприяти:

- формуванню національно-патріотичної свідомості;
- популяризації загальнолюдських цінностей;
- підвищенню рівня теоретичних знань та ключових практичних умінь щодо ведення військової справи;
- створенню необхідних умов для особистісного розвитку слухачів;
- зміцнення фізичного та психічно-духовного стану;
- іншим ключовим завданням державної політики у сфері військово-патріотичного виховання.

ВПВ-центр проводить наступні форми тематичних заходів: навчально-виховні; інформаційно-методичні; організаційно-масові; навчально-тренувальні.

Роль органів місцевого самоврядування має включати в себе:

- шефство над ВПВ-центром;
- адміністративну функцію;
- всебічне сприяння та підтримку у проведенні відповідних заходів;
- належне фінансове забезпечення та створення необхідних умов для проведення діяльності;
- співпрацю з ВПВ-центром;
- пошук потенційних стейкхолдерів;

– безпосередню участь у тематичних заходах представників місцевого самоврядування.

Останній сектор, який був нами виділений, називається військово-патріотичне виховання у розрізі допризовної підготовки. Даний сектор є специфічним і відрізняється від трьох попередніх, адже змальовує не рівень або середовище впровадження інноваційних підходів для покращення реалізації державної політики, а виступає безпосереднім направленням військово-патріотичного виховання.

Важливість окремого виділення такого направлення як сектору можна пояснити діючим на території України режимом воєнного стану, активним веденням бойових дій та проведенням мобілізації. Україна наразі знаходиться в гострокритичній ситуації та потребує значних ресурсів, в тому числі кадрових, для проведення заходів оборони своїх території та населення. Саме тому існує потенційний попит на здійснення допризовної підготовки з метою надання громадянам основних знань та вмінь ведення військової справи. Варто відзначити, що така підготовка не зобов'язуватиме громадян ставати на відповідний облік, адже за характером вона є інформаційно-роз'яснювальною з практичною складовою.

Тобто, першочергова її мета має бути націлена на формування у громадян України нахилу до національної ідентичності та патріотичної свідомості з військово-професійною орієнтацією та підвищення престижу військової служби серед населення.

Вдосконалення процесу допризовної підготовки може бути досягнуте через активну співпрацю з організаціями, що популяризують національний український рух, а також за участі діючих військових, фахівців з різних галузей військової справи (військова комунікація, військові технології, цивільний захист, тактична медицина) та учасників російсько-української війни. Таке партнерство забезпечить всебічний підхід до навчання молоді та підвищить її готовність до служби в армії та в інших сферах національної безпеки.

Очікувані результати впровадження інновацій:

1. Формування патріотичної свідомості серед молоді, розуміння важливості захисту держави та збереження національних цінностей.
2. Зміцнення національної ідентичності через інтеграцію історичних та культурних аспектів у військово-патріотичне виховання.
3. Розвиток практичних навичок, необхідних для військової служби та цивільного захисту.
4. Зростання престижу військової служби та мотивації молоді до участі в обороні країни.
5. Підвищення ефективності державної політики у сфері військово-патріотичного виховання через залучення інноваційних механізмів і співпраці між освітніми установами, громадськими організаціями та місцевими громадами.

Таким чином, впровадження інноваційних підходів у державну політику військово-патріотичного виховання є необхідним кроком для підвищення ефективності цієї політики в умовах сучасних викликів. Це включає оновлення освітніх програм, популяризацію патріотичних заходів та активне залучення громадськості до процесу формування патріотичної свідомості. Інноваційні підходи дозволять зробити військово-патріотичне виховання більш ефективним, актуальним та пристосованим до сучасних умов, сприяючи зміцненню національної безпеки та соціальної згуртованості в Україні.

ВИСНОВКИ

У результаті вивчення та розв'язання актуального наукового завдання щодо військово-патріотичного виховання в Україні в умовах воєнного стану в Україні ми дійшли таких висновків:

1. Досліджено теоретичні основи військово-патріотичного виховання в Україні. Військово-патріотичне виховання в Україні базується на теоретичних засадах, що передбачають формування у молоді високих морально-психологічних якостей, готовності до служби в армії та захисту національних інтересів. Теоретичні основи охоплюють поняття патріотизму, громадянської свідомості та національної ідентичності. Виховання має на меті формування в молодих людях любові до Батьківщини, відповідальності за її долю, а також розвитку готовності до виконання військового обов'язку. Важливими аспектами є моральні принципи, громадянська позиція та розвиток фізичних і психологічних якостей, необхідних для служби в Збройних Силах України.

Розроблені концепції, зокрема концепція І. Бега, вказують на те, що патріотизм є не лише почуттям, а й складною системою переконань, що включає готовність до дій заради Батьківщини, зокрема у воєнних умовах. Військово-патріотичне виховання є системним процесом, який сприяє формуванню відповідального громадянина, здатного активно брати участь у захисті своєї держави.

2. Проаналізовано історичні етапи розвитку військово-патріотичного виховання в Україні. Становлення військово-патріотичного виховання в Україні розвивалась через кілька етапів, починаючи від традицій народної педагогіки і до сучасної державної політики. Від часів Київської Русі до періоду козаччини виховання патріотизму було тісно пов'язане з культурними, моральними та духовними цінностями, які формували у молоді готовність до захисту Батьківщини. У ХХ столітті радянський етап виховання був зосереджений на формуванні соціалістичної особистості, але з часом, з відновленням незалежності України, система військово-патріотичного виховання адаптувалася

до нових реалій і потреб, акцентуючи на національній ідентичності та готовності до захисту суверенітету.

Саме тому ми акцентуємо увагу, що доцільно виокремити якісно новий, сьомий етап військово-патріотичного виховання, який буде охоплювати період від 2022 року і донині. Наразі основним завданням військово-патріотичного виховання є формування особистості, котра здатна діяти як свідомий громадянин зі зрілою моральною позицією, готовий активно брати участь у громадському та політичному житті своєї країни. Ідеалом сучасного військово-патріотичного виховання є демократично розвинена особистість, яка усвідомлює своє місце у національному контексті, поважає державні та соціальні цінності, а також розвиває власне бачення процесів саморозвитку та самовдосконалення. Такий підхід до виховання допомагає не лише зміцнити обороноздатність країни, а й сприяти формуванню активних, свідомих громадян, здатних захищати інтереси України в будь-яких умовах.

3. Вивчено проблеми та виклики, які виникають у процесі реалізації військово-патріотичного виховання. Було виокремлено, що ключову роль у забезпеченні військово-патріотичного виховання відіграють заклади освіти безпосередньо. Організація та проведення тематичних заходів сприятимуть формуванню патріотичної свідомості у молоді. Однак необхідним є взяти до уваги потребу регулярного перегляду та оновлення підходів до організації такого виховання.

Також серед основних проблем було виділено: низький рівень духовно-морального стану, наявність певної відмінності між різними категоріями громадян, тривалий процес становлення мовленнєвої культури тощо.

Законодавство України певним чином регулює питання реалізації державної політики у сфері військово-патріотичного виховання - затверджено Державну цільову соціальну програму з утвердження української національності та громадської ідентичності на період до 2028 року. Також існує широкий перелік нормативно-правових актів, в яких згадується необхідність забезпечення заходами військово-патріотичного направлення.

Розроблено SWOT-аналіз реалізації державної політики у сфері військово-патріотичного виховання та представлено авторську думку щодо ключових можливостей і загроз, сильних і слабких сторін.

4. Оцінено роль органів місцевого самоврядування в реалізації військово-патріотичного виховання. Органи місцевого самоврядування відіграють важливу роль у реалізації військово-патріотичного виховання, особливо через організацію різноманітних заходів, спрямованих на підготовку молоді до військової служби та формування національної свідомості. Вони є безпосередніми виконавцями державних програм на місцевому рівні, а також можуть ініціювати власні проекти. Вони також займаються впровадженням законодавчих ініціатив, що підтримують патріотичне виховання та активну громадянську позицію серед населення.

Роль органів місцевого самоврядування є необхідною через призму потреби у розробці та реалізації місцевих стратегій та програм військово-патріотичного виховання з наданням необхідного фінансування. Для досягнення успіху необхідна тісна співпраця органів місцевого самоврядування з іншими зацікавленими сторонами: військовими частинами, закладами освіти, громадськими організаціями, бізнесом тощо.

5. Розроблено практичні рекомендації щодо удосконалення інноваційних підходів до військово-патріотичного виховання молоді в умовах воєнного стану. Впровадження інноваційних підходів до військово-патріотичного виховання є необхідним кроком для удосконалення системи патріотичного виховання в Україні, зокрема в умовах воєнного стану та збройного конфлікту. Як показує аналіз, існуюча система потребує комплексного оновлення і застосування нових підходів на різних рівнях освіти та виховання, а також у суспільстві загалом.

Важливим є виокремлення основних секторів, таких як виховання в закладах середньої освіти, фахової передвищої та вищої освіти, на місцевому рівні, а також у розрізі допризовної підготовки. Кожен з цих секторів потребує інноваційних підходів для підвищення ефективності виховної роботи.

Зокрема, для шкіл необхідно вдосконалити програму предмета «Захист України», впровадивши більшу кількість практичних занять, організацію виїздів на полігони, зустрічі з ветеранами, проведення спортивних змагань і тематичних фільмів. Це дозволить школярам не тільки теоретично засвоїти основи військової справи, а й отримати практичний досвід, що сприятиме кращому засвоєнню патріотичних цінностей.

Вищі навчальні заклади повинні інтегрувати обов'язковий курс військово-патріотичного виховання, що включатиме спортивну підготовку, знання з військових технологій, комунікації та історії українського війська. Впровадження таких курсів на рівні студентства дозволить створити патріотичну свідомість у молоді, яка є більш зрілою та готовою до складніших форм навчання.

Важливим аспектом є посилення мотивації на місцевому рівні, створення ефективних механізмів для залучення громади до військово-патріотичних заходів. Місцеві органи влади можуть створювати центри військово-патріотичного виховання, що будуть надавати освітні послуги для молоді та сприяти формуванню національної свідомості, популяризації патріотичних цінностей та розвитку фізичних і психічних навичок, необхідних для військової служби.

З огляду на поточний воєнний стан в Україні, важливим є розвиток допризовної підготовки. Цей сектор повинен бути орієнтований на інформування громадян про основи військової справи, формування патріотичної свідомості та підтримку престижу військової служби. Така підготовка має бути доступною для широкого загалу без обов'язкового ставлення на облік, акцентуючи увагу на підвищенні військових знань та навичок, які можуть стати корисними в умовах війни.

Впровадження інноваційних підходів у військово-патріотичне виховання вимагає системного підходу та оновлення методик на всіх рівнях освіти та виховання. Оновлення освітніх програм, створення нових інфраструктурних елементів, таких як центри військово-патріотичного виховання, а також

залучення місцевих громад до організації виховних заходів допоможе зміцнити обороноздатність країни та сприятиме розвитку активних, свідомих громадян, готових до захисту своєї Батьківщини.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Андрійченко Г., Кучирин С. Військово-патріотичне виховання учнів та студентської молоді, формування української національної ідеї – основа нової концепції освітньої політики України. *Науковий вісник МНУ ім. В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2017. № 4(49). С. 13-17.
2. Бех І., Чорна К. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. *Гірська школа українських Карпат*. 2015. Вип. 12-13. С. 26-37. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/gsuc_2015_12-13_25.pdf (дата звернення: 18.09.2024).
3. Білоцерківець І.П. Національні традиції військово-патріотичного виховання учнівської молоді України : матеріали наук.-практ. семінару, присвяченого Першому чемпіонату України з поліцейського хортингу. Київ. 2015. С. 5–8.
4. Борисов В. В. Теоретико–методологічні засади формування національної самосвідомості учнівської та студентської молоді: дис. ... д–ра пед. наук. 13.00.07. Тернопіль. 2006. 342 с.
5. Боротьба за збереження культури: стирання української національної ідентичності як інструмент війни: *веб-сайт*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3885982-borotba-za-zberezenna-kulturi-stiranna-ukrainskoi-nacionalnoi-identichnosti-ak-instrument-vijni.html>
6. Будає В. Військово-патріотичне виховання як складова національно-патріотичного виховання молоді. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені ВО Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2016. №4. С.212-214.
7. Вайнола Р.Х., Владимирська І.В. Військово-патріотичне виховання дітей та молоді на засадах спадщини українського козацтва. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Педагогічні науки*. Київ. 2020. Вип. 149. С. 5-11. DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-npu-149.2020.01> (дата звернення: 04.10.2024).

8. Василенко С.М. Система патріотичного виховання та її місце в державотворенні сучасної незалежної України. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2015. № 2. С. 14–19.

9. Військове виховання юнацтва у країнах НАТО. А що в Україні: *веб-сайт*. URL: <https://rpr.org.ua/news/viys-kove-vykhovannia-iunatstva-u-krainakh-nato-a-shcho-v-ukraini/>

10. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями / за ред. І. Д. Беха, Р. В. Малиношевського. Івано-Франківськ. 2023. 32 с.

11. Військово-патріотичне виховання у Збройних Силах України: *веб-сайт*. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/vijskovo-patriotichna-robota/vijskovo-patriotichne-vihovannya-u-zbrojnih-silah-ukraini.html>

12. Військово-патріотичне виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації : навч.-метод. посіб. / за ред. О.І. Остапенка. Київ. 2022. 165 с.

13. Військово-патріотичне виховання учнівської молоді в умовах сучасного навчального закладу: *веб-сайт*. URL: <https://velykarpysarivka.school.org.ua/news/20-55-18-25-05-2018/?form=MG0AV3>

14. Головчук С. Ю. Патріотичне виховання молоді - напрямок соціальної роботи в Україні. Проблеми соц. роботи в аспекті реформування соціальних відносин. Чернігів. 2008. С. 251-254.

15. До заходів військово-патріотичного виховання залучатимуть сили безпеки і оборони: *веб-сайт*. URL: <https://lexinform.com.ua/zakonodavstvo/do-zahodiv-vijskovo-patriotychnogo-vykhovannya-zaluchatyut-syly-bezpeky-i-oborony/>

16. Ефективність реалізації державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: соціологічні індикатори (травень 2023р.): *веб-сайт*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/efektyvnist-realizatsii-derzhavnoi-polityky-u-sferi->

utverdzhennia-ukrainskoi-natsionalnoi-ta-gromadianskoi-identychnosti-sotsiologichni-indykatory-traven-2023r.

17. Журба К. Зарубіжний досвід підготовки школярів до захисту своєї країни. *Нова педагогічна думка*. 2022. №3 (11). DOI: 10.37026/2520-6427-2022-111-3-107-111.

18. Зубалій М.Д. Класифікації методів військово-патріотичного виховання допризовної молоді. *Фізичне виховання в рідній школі*. 2015. № 3. С. 36–39.

19. Зубцова Ю. Сутність та генезис проблеми патріотичного виховання особистості. *Вісник Запорізького національного. Педагогічні науки*. 2007. № 1. С. 74-81.

20. Івашковський В. В. Концепція військово-патріотичного виховання молоді України в Товаристві Сприяння Обороні України. Теорія і методика хортингу : збір. наук. пр. Київ. 2015. Вип. 3. С. 22–38.

21. Козубцов І.М. Радіоспорт як напрям військово-патріотичного виховання та підготовка юнаків і молоді за військово-обліковими спеціальностями для потреб сектору безпеки та оборони України. *Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання*. Івано-Франківськ. 2023. С. 174 – 184. URL: <https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/Zb.-tez.-metod.-sem.-06.04.2023.pdf> (дата звернення: 18.09.2024).

22. Концепція військово-патріотичного виховання в системі Міністерства оборони України / М-во оборони України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0554322-24#Text> (дата звернення: 18.09.2024).

23. Корицький В. Г. Військово-патріотичне виховання учнів у сучасних умовах. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2015. №2 (49). С. 97–100.

24. Коркішко О. Г. Становлення патріотичного виховання в ХІХ-ХХ ст. *Рідна школа*. 2004. № 2. С. 60-62.

25. Лазоренко С.С. Військово-патріотичне виховання як складова частина політики обороноздатності країни. *Олімпійський та параолімпійський спорт*. Вип. 1. 2023. DOI: <https://doi.org/10.32782/olimpstu/2023.1.5> (дата звернення: 10.08.2024).

26. Лушагіна Т., Соловйова А. Концепція політичного патріотизму молоді як основа розвитку національної безпеки держави. *Політичне життя*. 2019. № 4. С. 32–38. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2019.4.5> (дата звернення: 05.10.2024).

27. Мовчан П. П. Державна політика щодо національної ідентичності в Україні: організаційно-правовий аспект. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 2, січ. С. 77–80.

28. Мулява В., Богайчук В. Проблеми та шляхи удосконалення військово-патріотичного виховання і мотивації молоді до служби у збройних силах України. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. Т. 55, № 2. С. 68–74. URL: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2020-55-2-68-74> (дата звернення: 18.09.2024).

29. Національний альянс: *офіційний веб-сайт*. URL: <https://nation.org.ua/>.

30. Нові підходи до військово-патріотичного виховання молоді запропонували військовослужбовці ЗСУ: *веб-сайт*. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/09/15/novi-pidhody-do-vijskovo-patriotychnogo-vyhovannya-molodi-zaproponuvaly-vijskovosluzhbovczi-zsu/>.

31. Остапенко О. І., Тимчик М. В. Стан військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації: аналіз результатів дослідження. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2020. Вип. 2 (24). С. 56–71. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2020-24-2-56-71>

32. Остапенко О. Розвиток ідеї військово-патріотичного виховання у педагогічній літературі. *Актуальні проблеми впровадження здоров'язберігаючих технологій у навчальних закладах*. Київ. 2014. №1. С. 246–251. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/5664/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%>

82%D1%8F_%D0%B4%D0%BB%D1%8F_%D0%98%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%82%D1%83.pdf (дата звернення: 04.10.2024).

33. Остапенко О.І. Військово-патріотичне виховання у системі пріоритетів державної політики. *Фізичне виховання в рідній школі*. Київ. № 5 (106). 2016. С. 40–43.

34. Остапенко О.І. Концепція військово-патріотичного виховання в системі освіти України. *Вища школа*. 2015. № 4–5. С. 118–126.

35. Остапенко О.І., Зубалій М.Д. Методичні рекомендації щодо вивчення предмета «Захист Вітчизни» в 2015/2016 навчальному році. *Фізичне виховання в рідній школі*. 2015. № 6. С. 32–39.

36. Підготовка до служби в Ізраїлі. Докладно про те, який досвід варто перейняти Україні: *веб-сайт*. URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/pidhotovka-do-sluzhbi-v-izrajili-dokladno-pro-te-jakij-dosvid-varto-perejnjati-ukrajini.html?form=MG0AV3>

37. Пласт – національна скаутська організація України: *веб-сайт*. URL: <https://www.plast.org.ua/> (дата звернення: 08.08.2024).

38. Притула О. Л. Ідеологія військово-патріотичного виховання в українській філософії докозацького періоду. *Culturological Almanac*. 2024. № 2. С. 239–245. URL: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.2.29> (дата звернення: 04.10.2024).

39. Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху : Закон України від 17.12.2019 № 385-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-20#Text> (дата звернення: 08.08.2024).

40. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

41. Про затвердження Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року : Постанова Каб. Міністрів України від 30.07.2024 № 864. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/864-2024-p#Text> (дата звернення: 18.09.2024).

42. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

43. Стасюк В. В., Олійник Л. В., Мотика С. М. Виховання патріотизму української молоді: від козацьких традицій до сьогодення. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2015. № 2. С. 167-171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2015_2_36.

44. Сьомін С. В. Патріотичне виховання молоді як невід’ємна складова системи забезпечення національної безпеки України. *Національна безпека*. Київ. 2016. №34. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/patriotuzm-d0e63.pdf>.

45. Сьомін С.В. Проблеми патріотичного виховання в Україні: теоретико-методологічний та правовий аспект. *Стратегічні пріоритети. Політика*. №2 (39). 2016. С. 96–105.

46. Федоренко О.М. Педагогічні умови формування національно-патріотичної вихованості в учнів основної школи загальноосвітніх навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Мелітополь, 2021. 256 с.

47. Центр національного спротиву: *офіційний веб-сайт*. URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/>

48. Чи приживеться в українських школах американський досвід JROTC: *веб-сайт*. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/10/08/chy-pryzhyvetsya-v-ukrayinskyh-shkolah-amerykanskyj-dosvid-jrotc/>

49. Шепетяк О. М. Церква і патріотизм у доробку мислителів Київської Русі. Формування патріотичної та громадянської свідомості учнів: теорія і практика: монографія / за заг. ред. проф. Левітаса Ф. Л. Київ. 2018. С. 48–57.

50. Шопіна І.М. Салій М.А. Військово-патріотичне виховання дітей та молоді як складова підготовки до військової служби: правовий погляд.

Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Юридичні науки. № 6 (64). 2023.
URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-6-8993> (дата звернення:
05.09.2024).

51. Kanishevskaya L. Scientific and methodological bases of military-patriotic education of high school students under martial law. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*. 2023. Vol. 27(1). 233-244. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2023-27-1-233-244>.

52. Pannoni A., Moody J. What to know About High School JROTC Programs. US News and World Report: *web-site*. URL: <https://www.usnews.com/education/blogs/high-school-notes/2014/11/10/3-things-to-knowabout-high-school-jrotc-programs>.

53. Robert Land Academy: *web-site*. URL: <https://educativ.net/schools/canada/robert-land-academy/>.